

PAPER DETAILS

TITLE: OSMANLI KAYNAKLARI ISIGINDA XVII. YÜZYILIN ILK ÇEYREGİNDE KONYA VE
ÇEVRESİNDE CELÂLİ MÜCADELESİ

AUTHORS: Ayse PUL

PAGES: 181-215

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2669687>

OSMANLI KAYNAKLARI IŞIĞINDA XVII. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE KONYA VE ÇEVRESİNDE CELÂLİ MÜCADELESİ

Jalali's Struggle in Konya and its Surroundings in The First Quarter of XVII. Century in The Light of Ottoman Sources

Ayşe PUL*

Özet

Anadolu'da siyasi, askeri, idari, sosyo-ekonomik ve iklimsel faktörler gibi sebeplerle Celâli isyanları adı verilen büyük eşkıyalık hareketleri ortaya çıktı. Derinleşen isyan hareketlerinin neticesinde XVII. yüzyılın başında özellikle 1603-1608 arasında Büyük Kaçgun olarak adlandırılan dönemde Anadolu halkının önemli bir kısmı toprağını bırakıp, rahat ve güvenli yaşayabilecekleri yerlere göç ettiler veya güçlü asi liderler etrafında birleştiler. İsyanlara liderlik edenler içerisinde devlet hizmetinde yer alanların yanı sıra bölgede yaşayan güçlü kişiler de vardı. Zaman zaman bu asiler devlete yararlılık gösterip iltifata mazhar olurken, gün gelip zorba olarak nitelendirilmekteydi. Bununla birlikte, onları bertaraf etmekle görevlendirilen veya bölgede muhtelif hizmette olan memurların halka daha da beter zulüm yaptıkları ile ilgili şikâyetler de sıkça gündeme gelmekteydi. Bu minvalde, Konya ve çevresi isyanların odağında olan önemli bir bölge olarak karşımıza çıkar. XVII. yüzyılın ilk çeyreğine odaklandığımız bu çalışmada, birçok eşkıyanın Konya ve çevresinde ele geçirildiğini ve etkisiz hale getirildiğini görüyoruz. Bu isyan hareketlerinin bir an evvel durdurulması için birçok paşa görevlendirilmekle birlikte, bunlar içinde en güçlü ve dirayetlisi olan Kuyucu Murad Paşa döneminde etkin bir mücadele ile isyanlar büyük ölçüde bastırıldı. Bu çalışmada, Murad Paşa'nın mücadelesi ve faaliyetleri odağında XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Konya ve çevresinde yaşanan eşkıyalıklar hakkında Osmanlı kroniklerinin yanı sıra ilgili dönemin Mühimme Defterleri'nde yer alan kayıtlar ışığında bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: isyan, eşkıya, Anadolu, Karaman, I. Ahmed

* Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: a.pul69@hotmail.com. ORCID: 0000-0003-4322-7072

Makale Geliş Tarihi: 18.03.2022 Makale Kabul Tarihi: 08.04.2022

Abstract

The great banditry movements called Celali revolts emerged in Anatolia for reasons such as political, military, administrative, socio-economic and climatic factors. As a result of the deepening rebellion movements, a significant part of the Anatolian people had to migrate to places where they could live in comfort and security, or united around strong rebel leaders, especially in the period called the Great Escape, between 1603 and 1608. Among those who led the revolts, there were also those who took part in the state service, as well as others who somehow became stronger in the region. From time to time, these rebels were useful to the state and were complimented, but while the day came, they were described as tyrants. However, complaints were frequently raised that the officials who were assigned to eliminate them or who were serving in the region were even worse persecuting the people. In this respect, Konya and its surroundings appear as an important region at the center of the uprisings. In this study, which focuses on the first quarter of XVIIth century, we see that many bandits were captured and neutralized in Konya and its surroundings. Although many pashas were appointed to stop these rebellion movements as soon as possible, the struggle of Kuyucu Murad Pasha, who was the strongest and most proficient among them, draws attention in terms of suppressing banditry in a short time and violently. In this study, in the focus of the struggle and activities of Murad Pasha it will be tried to give information about the banditry in Konya and its surroundings in the first quarter of the XVIIth century, in the light of archive records as well as Ottoman chronicles.

Key Words: revolt, bandit, Anatolia, Karaman, I. Ahmed

Giriş

XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başlarında Anadolu’da cereyan eden Celâli isyanları Osmanlı Devleti tarihi içerisinde mühim yer tutar. Anadolu’da sosyal ve ekonomik bunalımın artması neticesinde isyanların derinleşmesi ve genişlemesinin ardında Avrupa’da yaşanan gelişmeler, coğrafi keşiflerin etkileri, enflasyon, nüfus artışı, tımar sisteminin bozulmaya başlaması, Küçük Buzul Çağı’nın iklimsel etkileri gibi pek çok neden vardı¹. III. Murad ve III. Mehmed döneminde iki cephede birden İran ve Avusturya ile yapılan uzun savaş yılları bu buhranı derinleştirdi. Özellikle 1596 yılından sonra kalabalık kitlelerin dahil olmasıyla isyan genişledi. Haçova Savaşı’ndan sonra Cigalazade Sinan Paşa’nın

¹ İsyânların sebeplerinin tartışıldığı bir çalışma için bkz. Yunus Koç, “Osmanlı’da Toplumsal Dinamizmden Celâli İsyânlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum”, *Biliş*, S. 35, Güz 2005, s. 230-231. XVII. yüzyılın genel bir panoraması için bkz. Mehmet Öz, “II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl”, *Türkler*, c. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 715.

asker yoklaması sırasında firarî olanların adlarını defterden silmesi buna etki eden faktörlerden biri olarak görüldü. Sadece toplumsal yapı değil, aynı zamanda devlet müesseseleri de büyük bir değişim sürecine girdi². Çok daha öncesinde Anadolu’da huzursuzluklar başlamış olmakla birlikte bu firarîler, yanlarına diğer gayrimemnun kitleleri de alarak yıllarca faaliyetlerini sürdürdüler. Anadolu halkının önemli bir kısmı 1603-1608 arasında Büyük Kaçgun olarak nitelendirilen göç hareketinin olumsuz etkilerine maruz kaldı³. Birçoğu basit köylülerken topraksız leventlere, askerlere, sekbanlara ve eşkıyalara dönüştüler⁴.

Bir diğer taraftan bakıldığında merkezden gönderilen memurlar ile bölgedeki daha ziyade sipahi kökenli yerel silahlı güçler –ki zaman zaman sefer görev emri verilen- ana aktörler oldular. Memurların, görevi kötüye kullanma, yolsuzluk, sahtekarlık, bölge halkına zulüm, baskı, haksız talep vb. gibi hareketleri şikayet konusu olurken, bu silahlı gruplar kendi bölgelerinde bu gidişata bir dur deme arayışı içerisine girmektedir. Bazen de bunun tam tersi olarak, bölgelerinde güçlenen ve halkı huzursuz eden yerel gruplara karşı merkezin görevlendirdiği memurlar gerekli tedbirleri almaktaydı. Gün geçtikçe bunların arasında yaşanan çatışmalar, menfaat çekişmeleri sıkça görülür oldu. İşte kimin dost kimin düşman olduğunun karıştığı bu ortamda huzur ve güveni arayan köylüler daha başka sebeplerle de köylerini, evlerini, baskınlarını terk ettiler ve neticede birçok köy küçüldü ya da kayboldu. Bu kırsal ekonomiden kopuşla birlikte reaya geçim kapısını ya güçlü yerellerin yanında ya da kendi başına eşkıyalık faaliyetlerinde aradılar⁵.

Otorite zayıflığı, güvenlik sorunu, ekonomik problemler gibi sebeplerle de yoğun göçün yaşandığı bir gerçektir. Özellikle de ulaşımı kolay yerlerde kurulan köy yerleşmeleri en fazla terk edilenler arasındadır. Dolayısıyla dağlık alanlarda

² Karen Barkey *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezleşmesi*, Çev. Zeynep Altıok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 208-209. Mustafa Akdağ “Celâli Fetretî”, *DTCFD*, c. 16/1-2, Ankara 1958, s. 53. William J. Griswold, *Anadolu’da Büyük İsyan 1591-1611*, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, s. 15-16. Fatma Acun, “Celâli İsyanları (1591-1611)”, *Türkler*, c. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 699.

³ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Bilgi Yay., Ankara 1975, s. 24. Akdağ, “Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606”, *DTCF TAD*, c. 2/2, Ankara 1964, s. 1-49. Akdağ, “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, *DTCF TAD*, c. 4/6, Ankara 1966, s. 209-212. Hrant Andreasyan, “Celâlilerden Kaçan Anadolu Halkının Geri Gönderilmesi”, *İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 45.

⁴ Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, s. 181.

⁵ Özgür Teoman-Cumali Bozpınar, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Celali İsyanları: Chayanovyan Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 2021, 21 (1), s. 128. Konya nahiyelerinde kaybolan yerleşme miktarları tablosu için bkz. İlker Yiğit-Osman Gümüşçü, “Kayıp Köylere Mekansal Bakış: XVI-XX. Yüzyıl Konya Çevresi Örneği”, *Kebikeç*, 44, 2017, s. 330.

kurulan yerleşmeler büyük ölçüde varlıklarını korumuşlardır⁶. Bu duruma etki eden faktörlerden biri de konargöçerlerin bu otorite zayıflığı bağlamında verdiği zararlarıdır. Nüfus artışı, iklimsel şartlar ile birlikte ekip dikilecek alanların azalması, rekoltenin düşmesi bir yana yerleşik köylülere bu konargöçer grupların verdiği zararları da görmezden gelmemek gereklidir. Bu ekili alanlara zararlarının dışında cana ve mala kastetme, eşkıyalık gibi kanunsuz işlere de dahil oldukları görülmektedir⁷. Fakat bu ölçüde büyük kayıpların ana nedeninin Celali isyanları ve çeşitli eşkıyalık faaliyetleri ile yakından ilgili olduğu açıktır⁸. Köylerin boşalmasının bir diğer önemli sebebi, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sefer maliyetlerini karşılayabilmek üzere nakdi olarak alınan Avarız vergilerinin düzenli bir şekilde reayadan talep edilmeye başlanmasıydı. Bu durum reayanın gelir düzeyini yükseltmeye çalışmasını gerektirdi. Fakat bu sefer de Küçük Buzul Çağı⁹ denilen iklimsel dalgalanmalar reayanın bu girişimini engelledi. Bu sefer köylü, nakdi vergilerini ödeyebilmek için yüksek faiz oranıyla zaim, tımarlı sipahi, çavuş, müderris, mazul kadı gibi siyasi ve ekonomik açıdan güç sahibi şahıslardan borç almak durumunda kaldı. Bu borç yükünü ödeyemeyen reaya, çiftini çubuğunu terk etmek durumunda kaldı¹⁰.

Münferit hadiselerin ötesinde Osmanlı tarih yazarlarının asıl “Celâlilik” adı altında zikrettikleri olaylar, XVI. yüzyılın sonlarına doğru başlamış, neredeyse devam eden yüzyılda da etkisini göstermişti. Celâli isyanları hakkında yerli yabancı pek çok araştırma vücuda getirilmiş, konuyla ilgilenenlerin istifadesine sunulmuştur. Konya özelinde Celâli isyanlarının mahiyetine dair derli toplu müstakil bir çalışma bulunmamakta, pek çok eserde parça parça bilgiler yer almaktadır. Bu eserlerin bir kısmında ya anlatılarda eksiklikler bulunmakta veya yanlış aksettirilen bilgiler verilmektedir. Bu çalışmada bu eksiklikler ve yanlışlıklar mümkün mertebe giderilmeye gayret edilecek, Konya odağında Kuyucu Murad

⁶ Karaman eyaleti ve Konya’da kaybolan/terk edilen köyler ve sayısal verileri hakkında bkz. Yiğit-Gümüşçü, “Kayıp Köylere Mekansal Bakış”, s. 332-333. Ayrıca bkz. Oktay Özel, “Osmanlı Anadolu’sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar)”, Ed. M. Öz ve F. Yeşil, *Ötekilerin Peşinde, Ahmet Yaşar Ocak’a Armağan*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 557-592.

⁷ Alpaslan Demir, “Osmanlı Devleti’nde Yörükler İle Yerleşiklerin Kavgası: Kayıp Köyler Meselesi”, *Gazî Akademik Bakış*, Cilt: 11, Sayı: 21, Ankara 2017, s. 19-21.

⁸ Yiğit-Gümüşçü, “Kayıp Köylere Mekansal Bakış”, s. 334-335.

⁹ Geniş bilgi için bkz. Yusuf Yılmaz-Yahya Kadioğlu, “Küçük Buzul Çağı ve Kuraklık ve Diğer Coğrafi Olayların Celali İsyanları Üzerindeki Etkileri”, *Studies of the Ottoman Domain*, 7 (12), (2017), s. 267-288.

¹⁰ Teoman-Bozpinar, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Celali İsyanları”, s. 127-128. Deprem, sel/taşkın, kuraklık, kıtlık, çekirge istilası gibi faktörlerin kayıp köyler meselesine etkileri bağlamında bkz. İlker Yiğit, “İskândaki Kararsızlık: Doğal Afetler ve Kaybolan Yerleşmeler (XVI-XX. Yüzyıl Manisa-Konya Çevresi Örneği)”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 26, 2017, s. 329-364.

Paşa'nın Celâli mücadelesi merkezli olmak üzere XVII. yüzyılın ilk çeyreğindeki hadiseler, Osmanlı kaynakları ışığında değerlendirilecektir. Konya'nın her yönden önemi ve burada gerçekleşen küçük veya büyük boyutlu eşkıyalık hareketleri etraflı bir şekilde izah edilmeye çalışılacaktır.

1. Konya Şehrine Dair

Konya, Anadolu Selçuklularının yıkılmasından sonra Fatih Sultan Mehmed döneminde ilhak edilene kadar Karamanoğulları'nın eline geçmiş, Karaman eyaletinin paşa sancağı olmuştur. Bundan sonra önce Şehzade sancağı olmuş, ilerleyen zamanda beylerbeylik statüsüne getirilmiştir¹¹. Fatih'in ortanca oğlu Mustafa 1474'te Konya merkezinde yeni fethedilen Karaman sancağını yönetirken hastalanarak vefat etmişti¹². Şehzade Cem ise, 1481'de II. Mehmed vefat ettiğinde Karaman sancağını Konya'dan yönetiyordu¹³. Konya, daha sonraki dönemlerde de şehzade sancağı olarak Osmanlı yönetim mekanizması içerisinde işlevini sürdürmüştür.

Osmanlı idaresi süresince Konya, Karaman Beylerbeyliği'nin merkeziydi, XVII. yüzyılda bu eyalet, Konya, Aksaray, Akşehir, Beyşehir, Kırşehir, Kayseriye ve Niğde olarak 7 sancağı ihtiva etmekteydi¹⁴. Bu yüzyılda Konya Sancağı'nın merkez kazaları ise şunlardır: Ereğli, İnsuyu, Eskiil, Aladağ, Bayburd, Pirlevganda, Belviran, Karış maa Birendi, Hatunsaray, Larende, Turgud, Mahmudlar, Gaferyad, Lazkiye-i Karaman. Bozkır, Seydişehir, Kırili Beyşehir sancağına bağlı, Ilgın, İshaklu, Toganhisarı ise Akşehir'e bağlı idi¹⁵.

Konum olarak bakıldığında Konya, Üsküdar'dan Halep'e kadar uzanan Anadolu'nun en işlek ana yol güzergahlarından biri olan sağ kol ana yolu üzerinde bulunmaktaydı. Bu yol, Bolvadin-Akşehir-Argıthanı-Ilgın-Kadınhanı-Ladik-Dokuzhanı-Konya-İsmil-Karapınar-Ereğli-Kozlukhanı-Ulukışla güzergâhını takip etmekteydi. Yine ana yol üzerinde Bolvadin'den Karahisar, Sandıklı,

¹¹ Adları konusu için bkz. Tuncer Baykara, "Konya", *DİA*, c. 26, Ankara 2002, s. 182. Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı-M. Serhat Yenice, "Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), Ekim 2020, s. 4. Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, c. I, İş Bankası Yay., İstanbul 2018, s. 114.

¹² Carolin Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı*, Çev. Zülal Kılıç, Timaş Yay., İstanbul 2012, s. 64.

¹³ Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı*, s. 73.

¹⁴ Baykara, "Konya", *DİA*, s. 187. Efkân Uzun, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal Ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630-1655)*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 28.

¹⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964, s. 111. Ali Rıza Soyucak, *Konya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1640-1675)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1997, s. 9.

Keçiborlu, Antalya güzergahını takip eden tali yol vardır. Diğer tali yollar, Konya-Ankara, Konya-Aksaray-Kayseri, Konya-Alanya, Konya-Karaman-Mut-Silifke idi. Konya'ya gelen diğer bir yol da İznik, Vezirhanı, Söğüt, Eskişehir, Seyitgazi, Hacı Hamza, Turgut, Atan ve Pınarbaşı idi¹⁶. Bu yolların elbette ki avantajlı yönleri olduğu kadar dezavantajlı yönleri de vardı ve bu durum Konya'yı idari, ticari, sosyal vb. her açıdan etkilemekteydi¹⁷.

Konya, uzun bir geçmişe sahip olan esnaf teşkilatıyla, canlı bir ticari potansiyele sahipti. Bölge, hem uluslararası ticaretin ve diplomatik münasebetlerin kesintisiz devamı, hem ordunun geçtiği güzergahtaki önemli bir menzil hem de hac yolları üzerinde konaklama, evliya ziyareti ve alış-veriş anlamında mühim bir noktaydı¹⁸. Konya, ekonomik açıdan zengin bir bölgeydi. Bunun yanı sıra tarımsal faaliyetler bakımından da verimli geniş topraklara sahipti¹⁹. Bu hususlar bir taraftan Konya'nın gelişiminde etkili olmuşken diğer taraftan eşkıyalık faaliyetlerinin yaşanmasına da yol açmıştır. Güzergâhta yer alan köyler büyük kargaşa ve kaos dönemlerinde ilk etkilenen ve göçün yaşandığı mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu yol üzerinde bulunan bazı köylerin ahalisi toptan göç ederek yerleşmeler ortadan kalkmıştır²⁰.

XVII. yüzyılda Konya nüfus açısından bakıldığında üretim açısından olduğu kadar tüketim bakımından da büyük bir potansiyele sahipti. Çünkü bu dönemdeki nüfusu, %25'i surların dışında yaşayanlar olmak üzere 20 binler civarında idi²¹.

Bu noktada eklemek gerekirse; bölgede 1591 yılında büyük bir kuraklık yaşanmış, ardından kıtlık ve fiyat artışları meydana gelmişti. Bu dönemde seferlerin masrafları için vergiler arttırılmış, sürsatın artmasından doğan sıkıntılar reayanın kaçmasına sebep olmuştu. Ayrıca tahıl ve koyunun orduya ve merkeze akması yağma, gasp ve soygunu da arttırmıştı. Aynı tarihlerde çeşitli bölgelerde insanlar ve hayvanlarda görülen salgın hastalıklar da bir başka olumsuz etkendi. Bunların yarattığı huzursuzluklar her yıl artarak 1596'da son raddesine varmıştı.

¹⁶ Soyucak, *Konya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1640-1675)*, s. 17. Ahmet Çaycı, "Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri", *Seyahatnamelerde Konya*, Haz. Ahmet Çaycı, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Konya 2016, s. 139-200, s. 139. Ayrıca bu esere Konya'nın fiziki durumu ile ilgili bakılabilir.

¹⁷ Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisi", *SUTAD*, Güz 2017, 42, s. 355.

¹⁸ Yörük, "XVI. Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisi", s. 356-357. Uzun, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması*, s. 28.

¹⁹ Uzun, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması*, s. 28.

²⁰ İlker Yiğit, "Anadolu Kırsalında Göçün Dünkü (XVI-XX. Yüzyıl) Yapısı: Manisa ve Konya Çevresi Üzerinden Bir Göç Okuma Denemesi", *Erdem*, Haziran 2019, Sayı: 76, s. 222.

²¹ Nüfus için bkz. Baykara, "Konya", *DİA*, s. 185. Uzun, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması*, s. 200-201. Soyucak, *Konya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1640-1675)*, s. 9.

Celâli isyanlarının başladığı tarih olarak kabul edilebilecek olan bu dönem bilhassa Karaman eyaleti odağında yoğunlaşmıştı²². Aynı yüzyılın ortalarında nüfus artışıyla ters orantılı olarak üretimin düşmesi köylüyü zor durumda bırakmıştı. Örneğin, Karaman eyaletine bağlı Konya ve Akşehir vilayetlerinde XVI. yüzyılda vergi yükümlülerinin sayısı neredeyse iki katına çıkarken buğday üretimi sadece %15 düzeyinde artmıştı²³.

Genel olarak bakıldığında Konya ve çevresi, ordunun ihtiyacına binaen çeşitli yerlerden getirilen zahirenin toplandığı merkez konumundaydı. Dönemin Mühimme Defterleri'nde bu hususa dair pek çok kayıt bulunmaktadır²⁴.

Görüldüğü üzere Konya ve çevresi, coğrafi konumu, önemli yol güzergâhında oluşuyla askeri, ticari, dini, sosyal ve ekonomik, stratejik açıdan önemi, verimli toprakları gibi olumlu özellikleriyle öne çıkarken, bir taraftan da nüfus yapısı, kuraklık, kıtlık, yol güzergâhının getirdiği tehlikeler gibi olumsuz özelliklere sahipti. Dolayısıyla şehir, her zaman huzursuzluk, asayiş problemleri gibi olayların yaşanması potansiyeline sahipti. Celâli isyanları çerçevesinde Konya bir taraftan Osmanlı ordusunun asilerle mücadele merkezi olurken, aynı zamanda pek çok asinin faaliyet gösterdiği bir bölge olmuştu.

2. Kuyucu Murad Paşa Dönemi Öncesinde Konya ve Çevresinde Celâli Mücadelesi

1599'da Ehl-i örf içinden geniş bölgelerde ortaya çıkan bütün asilere hükmedebilecek güçte asi liderler ortaya çıkmıştı. Bunların başında, Konya ve çevresinde Habeşistan Beylerbeyi Hüseyin Paşa ile Divriği Sancakbeyi'nin kapu ağalarından Karayazıcı Abdülhalim bulunmaktaydı²⁵. Çorum, Sivas ve Tokat çevresinde eşkıyalıklarını sürdürmekte²⁶ olan Abdülhalim'e asi olmadan önce

²² Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Yay., İstanbul 2013, s. 207-213. Tüm Akdeniz coğrafyasını etkileyen iklimsel faktörlerin sosyo-ekonomik değişim süreçleri hususunda diğer önemli bir çalışma için bkz. Faruk Tabak, *Solan Akdeniz 1550-1870, Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım*, Çev. Nurettin Elhüseyni, YKY, İstanbul 2010.

²³ Teoman-Bozpınar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Celali İsyanları", s. 125.

²⁴ Mehmet Şahin, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607)*, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 119.

²⁵ Akdağ, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", s. 208.

²⁶ İbrahim Hakkı Çuhadar, *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i*, Cilt II, TTK Yay., Ankara 2003, s. 54. Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Tarihi*, Haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK Yay., Ankara 2004, s. 683. İbrahim Peçevi, *Tarih-i Peçevi*, c. II, Matbaa-i Amire, 1283, s. 252. Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1927, s. 346-348. Mücteba İlgürel, "Karayazıcı Abdülhalim", *DİA*, c. 24, İstanbul 2001, s. 482. Meryem Kaçan Erdoğan, "Karayazıcı İsyanı", *Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 4, S. 2, Aralık 2003, s. 57.

Karaman'da çıkan suhte ve levent isyanlarını bertaraf etme görevi verilmişti²⁷. Bir süre sonra Karayazıcı'nın Urfa taraflarını yakıp yıktığı duyulmuş ve Habeşistan Beylerbeyliği'nden azledilip Karaman Beylerbeyi ve Anadolu Müfettişi olan Hüseyin Paşa da ona katılmıştı. Hüseyin Paşa aslında Karaman isyanını bastırmakla görevlendirilmişken kısa süre sonra onun da isyan ettiği haberi gelmiş, Karaman Beylerbeyi mütesellimi Mehmed Çavuş onun isyanını bastırmaya çalışsa da Aksaray yakınındaki çarpışmada başarılı olamayarak Konya'ya kaçmıştı²⁸.

1599 Temmuzunda Anadolu'da ve Karaman'da beylerbeyilikten azledilmiş olan Hüseyin Paşa, rüşvetle Karaman vilayetinin muhafazası, asker sürme ve muhalif teftişi görevini almış, yanına Silifke'den, Tarsus'tan eşkiya takımından adamlar toplayarak Celâli olmuştu. Bu sıralarda Karayazıcı'nın memlekete salgunlar saldı, halka pek çok sıkıntılar yaşattığı şikâyetleri de duyulmuştu²⁹. Bu asiler üzerine üçüncü vezir Sinanpaşazade Mehmed Paşa görevlendirilmişti. Mehmed Paşa Konya'ya yaklaştığında burada bulunan Hüseyin Paşa doğruya doğru çekilmiş ve Karayazıcı'ya katılmak üzere Maraş'a gelmişti. Mehmed Paşa'nın Maraş yakınlarına gelmesiyle Hüseyin Paşa ve Karayazıcı Urfa Kalesi'ni muhasara etmişlerdi (31 Ekim-9 Kasım 1599)³⁰. Akdağ'a göre, 1598'de Karaman'da suhte ve Celâliler üzerine görevlendirilen Hüseyin Paşa, kesinlikle bu asilerle birleşmiş değildi. Bu hadiseleri yatıştırmak amacıyla kapısına binlerce sekban yazmak durumunda kalmış, dolayısıyla bir nevi *halka zulmedenlerin* başına geçmişti³¹.

Bir süre sonra durumun çaresizliğini gören Karayazıcı, bağışlanması karşılığında Hüseyin Paşa'yı teslim edeceğini bildirip, kale surlarından atarak Osmanlılara teslim edince affolunmuştu³². Bu süreçte Karayazıcı'nın birlikleri,

²⁷ Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 381. Onun hakkında ilk kayıt ve biyografisi için bkz. Topçular Katibi Abdülkadir, *Kadri Efendi Tarihi*, I, Haz. Ziya Yılmaz, TTK Yay., Ankara 2003, s. 321 vd., *Tarih-i Peçevi*, II, s. 252, Mustafa Akdağ, "Kara Yazıdji", *EI*, IV, Leiden 1978, s. 594, Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 21, White, *Osmanlı'da İsyân İklimi*, s. 230, Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, s. 211, Kaçan Erdoğan, "Karayazıcı İsyanı", s. 56.

²⁸ *Tarih-i Naîmâ*, I, s. 163. Anna S. Tveritinova, *Türkiye'de Karayazıcı Deli Hasan İsyanı (1593-1603)*, Çev. Abdülkadir İnan, Aya Kitap Yay., İstanbul 2006, s. 79-80.

²⁹ Selanîkî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanîkî*, II, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, s. 816. Kadri Efendi Tarihi, I, s. 321.

³⁰ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 22. *Tarih-i Selanîkî*, II, s. 827. Evâhir-i Zilhicce 1007 (Temmuz 1599) tarihi için bkz. Abdurrahman Sağır, *Mehmed b. Mehmed Er-Râimî (Edirneli)'nin Nubbetü't-tevârih ve'l-abbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, Tablâlleri)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 524. Kaçan Erdoğan, "Karayazıcı", s. 58. Uzun, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyânlarının Şehirlere Yayılması*, s. 174.

³¹ Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 390.

³² Katip Çelebi, *Fezleke*, c. I, Ceride-i Havadis Matbaası, 1286, s. 128, 290. *Tarih-i Selanîkî*, II, s. 829-830, 842. *Zübdetü't-Tevârih*, II, s. 54. *Hasan Bey-zâde Tarihi*, III, s. 683. Solakzâde

gelip geçerken Konya güzergâhını da kullanmaktaydı. Özellikle bazı derbendci köylerin, bu hususta eşkıyaya yardım ettikleri ileri sürülmüştü. Bu eşkıyadan çoğunun, oranın yerlilerinden olmaları işlerini kolaylaştırmıştı. Örneğin Kasım 1601 tarihinde Karaman eyaletinde Gaferyâd kazasına bağlı Müstad köyünün derbenci halkı, iddiaya göre Karayazıcı ve Ebuzend'e bağlı 70-80 kadar eşkıyanın Konya ovasından geçişlerinde bunlara engel olacakları yerde aksine, kılavuz eşliğinde derbentten geçmelerine yardım etmişlerdi. Eşkıyayı takip eden Karaman beylerbeyinin kaymakamı, bu durumu merkeze bildirmişti³³. Bu noktada derbentçilerin de kendi hayatlarından endişe ederek bu şekilde davrandıkları söz konusu olabilir.

Karayazıcı Abdülhalim'in ölümünden³⁴ sonra yerine kardeşi Deli Hasan geçmişti³⁵. Karayazıcı'nın Şahverdi, Yularkaptı, Tavil adlarındaki önde gelen adamları da Deli Hasan'a katılmışlardı³⁶. Bu asiler üzerine vezir Sokulluzade Hasan Paşa serdar tayin edilmişti. Ancak paşa, Nisan 1602'de Tokat Kalesi'nde keskin nişancı tarafından vurularak öldürülmüştü³⁷.

Daha sonra Diyarbekir Beylerbeyi Hadım Hüsrev Paşa Şam, Halep, Maraş askerleriyle tayin edilmişti. Onun da başarısızlığının ardından Deli Hasan, Hafız Ahmed Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusuna direnememişti³⁸. Bir süre sonra Deli Hasan affedilerek kendisine Bosna beylerbeyliği tevcih edilmişti. Deli Hasan'ın affedilmesi meselesinde de Konya Karaman'da üzerine yollanan ordunun toplanması etkili olmuştu. Hafız Paşa'dan sonra Celâli serdarı tayin

Mehmed Hemdemî Efendi, *Tarih-i Solakzâde*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1297, s. 662. *Nubbetü't-tevârih*, s. 524. *Tarih-i Naîmâ*, I, s. 163-164. Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 348.

³³ 27.11-06.12.1601 tarihli arz: BOA, *A.DVN*, 9/48'den naklen Kaçan Erdoğan, "Karayazıcı İsyanı", s. 64.

³⁴ Karayazıcı'nın öldürülmesi ile ilgili bkz. Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1983, s. 13, 25. Ayşe Özge Ercan, *İngiliz Seyyah John Sanderson'ın Seyahatnâmesi (1584-1602): Türkçe Çeviri Ve İstanbul Gözlemlerinin Değerlendirilmesi*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 116.

³⁵ *Zübdetü't-Tevârih*, II, s. 3, 55. Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 400.

³⁶ *Tarih-i Peçevi*, II, s. 253. *Fezleke*, I, s. 174. *Tarih-i Naîmâ*, I, s. 207. *Hasan Bey-zâde Tarihi*, III, s. 687. Osmanlı bulup da hakaret edemesin (ateşte yakmasın) diye onun cesedini kırk beş parçaya bölerek her birini ayrı ayrı yerlere gömerler, bkz. Faruk Sümer, "Osmanlı Tarihinde Celâlilik", *Resimli Tarih Mecmuası*, 33, 1952, s. 1726. Ayrıca bkz. Mücteba İlgürel, "Celâli İsyanları", *DİA*, c. 7, İstanbul 1993, s. 254. Akdağ, "Kara Yazıcı", s. 595.

³⁷ Ayrıntılı bilgi için şu eserlere bakılabilir: *Kadri Efendi Tarihi*, I, s. 325. *Hasan Bey-zâde Tarihi*, III, s. 688-689. *Tarih-i Solakzâde*, s. 663. *Tarih-i Peçevi*, II, s. 254. *Tarih-i Naîmâ*, I, s. 208. *Netayici'l-Vukuat*, s. 185. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 31-32.

³⁸ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 33. Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 403.

edilen Anadolu Beylerbeyi Nuh Paşa³⁹ Larende’de (Karaman) orduyu topladığında Deli Hasan’ın af ricası kendisine iletilmiş, o da affolunup devlet hizmetine alınması konusunda olumlu görüşünü bildirmişti⁴⁰. Aslında vekayiname yazarlarına göre Nuh Paşa, Celâlilerden daha fazla halka zulmetmekteydi. Silahdar ve sağ ulufecilerden olup da sipah zorbası olanlar -hatta Karayazıcı’nın arkadaşları olanlar- bu suçlarından kurtulmak için emrindeki kapıkullarıyla beraber derhal Konya’ya hareket eden Nuh Paşa’nın kuvvetlerine katılmışlardı. Dolayısıyla Kütahya, Konya, Kayseri civarında dolaşan Nuh Paşa’nın ordusu Celâli grupları gibi halkı soymuş, huzuru sağlamak şöyle dursun Büyük Kaçgunluğu körüklemişti⁴¹.

Suhte veya eşkıya takip ettiklerini öne süren ancak bunu paravan olarak kullanarak soygun ve yağmada bulunan kişiler de bulunmaktaydı. Örneğin Konya’da mültezimken Bozok’ta fesada başlayan, Haydar Çavuş bunlardan biriydi⁴². Karaman eyaletinde isyan eden Tavl Ahmed ve Saclı adlı başka asiler de vardı. O kadar güçlü hale gelmişlerdi ki yaklaşık 8 bin kişilik bir kuvvete sahip olan Tavl’in üzerine gönderilen Nasuh Paşa ve Gezdehan Ali Paşa mağlup olmuşlardı (1605)⁴³.

Yine Mart 1605’te Ilgın kadısına gönderilen bir buyrulduda, bölgede Çürüksuluoğlu Hüsrev adlı birinin Celâli olduğu ve Kırşehir civarında katlolunduğu ifade edilmiş, bu sefer de ona tabi olan yaklaşık 200 kişinin kendilerine katılan pek çok kişi ile bölgede eşkıyalığa devam ettikleri, halka zulmettikleri belirtilmişti⁴⁴. Bir başka eşkıyalığı bildirmek için aynı tarihlerde Konya ve Kırılı kadısına gönderilen bir belgede, Kırılı kadı naibinin merkeze bir mektup yolladığı ve Kırılı’ne bağlı Çavuşlar köyünde Mansur adlı bir eşkıyanın faaliyetlerinden bahsettiği bildirilmişti. Hem reyanın muzdarip olduğu, hem de Karaman vilayetine tüccarın korkudan gelemeyeceği ifade olunarak Mansur’un ve onunla birlikte eşkıyalık edenlerin yakalanması için emir yollanmıştı⁴⁵.

³⁹ İbrahim Özgül, *Kara Çelebi-Zâde Abdülazîz Efendi’nin Ravzatü’l-Ebrâr Adlı Eseri (1299–1648) Tablîl Ve Metin*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010, s. 189.

⁴⁰ *Kadri Efendi Tarihi*, I, s. 350.

⁴¹ Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 435-436.

⁴² Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 330.

⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, TTK Yay., Ankara 1995, s. 103. Süleyman Polat, “Osmanlı Taşrasında Bir Celâli Yıkımının İzleri: Tavl Halî’nin Kütahya (Kazaları) Baskını ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları”, *Gazi Akademik Bakış*, c. 6, S. 12, Yaz 2013, s. 38.

⁴⁴ Selçuk Demir, *75 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-171)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2008, s. 103.

⁴⁵ Demir, *75 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 159.

Genel olarak bakıldığında Kuyucu Murad Paşa'dan önce Celâliler üzerine görevlendirilmiş olan güçlü devlet adamları etkin mücadelede bulunmuş olmalarına rağmen yeterli sonuç alamamışlardı. Meselâ, bu hususta Ferhad Paşa'nın mücadelesi mühimdir⁴⁶. Ferhad Paşa, sefere çıktığında Konya'da kışlamak üzere Kayseri'ye gelmişti. Burada 25 gün kaldıktan sonra Kalenderoğlu ve Kara Said'in Konya'ya saldıracakları haberi gelmişti. Önce Ilgın vadisi yakınlarında, sonra Meram vadisinde mücadele edilmiş ve her iki eşkıya da Konya halkının desteğiyle mağlup edilmişti. Asiler Beyşehir'e geri çekilmek durumunda kalmışlardı⁴⁷.

Kuyucu Murad Paşa tarafından ortadan kaldırılmadan önce Ferhad Paşa zamanında Konya civarında eşkıyalık yapan bir başka asi Kum-kapulu adlı biriydi. 11 Haziran 1606'da Celâliler üzerine görevlendirilen vezir Ferhad Paşa Akşehir'e geldiğinde burada bölük halkından zorba Arnavud Hüseyin'in etrafına sekbanlar topladığı görülmüştü. Ilgın'da da yanında 500 kadar atlısıyla Kum-kapulu bulunmaktaydı. Osmanlı ordusundaki kapı halkı, ya bu asilerin üzerine yürünmesini ya da af dileyip orduya dahil olmalarını istemekteydi. Asiler de ağalar vasıtasıyla şefaet dilemişler ve affolunup orduya katılmışlardı. Keza, Gedüzlü adındaki başka bir asi Suluzengi mahallinde yanındaki 4 binden fazla kişiyle orduya katılmıştı. Ancak bu katılanlara hangi kolda görevlendirildilerse orada bulunmaları tenbih edilmelerine rağmen bu emirlere karşı geldikleri şikâyet konusu olmuştu. Ferhad Paşa 30 gün kalacağı Konya'ya geldiğinde Kara Said, Kalenderoğlu isyanları gün yüzüne çıkmış, Taval karındaşı ve Gorgoroğlu'nun Çorum ve Kastamonu civarını yakıp yıktıkları duyulmuştu. Adana'da Cemşid, Sivas, Maraş, Niksar'da zorbalar, İçel'de suhte ayaklanmalarından halk dağlara çekilmişti. Halep'te ise Canpoladoğlu yüzünden şikâyetler gelmekteydi⁴⁸. Paşa, Ereğli bölgesinde ilerlerken ordusu bir başka asi Cemşid'in faaliyette bulunduğu bölgeye gelmişti. Fakat kısa bir süre sonra Konya ve çevresinin Kara Said önderliğinde Kalenderoğlu'nun ordusunun bir bölümü tarafından saldırıya uğradığı haberi alınmıştı. Asiler geçici olarak püskürtülmüşlerdi. Ancak Ferhad Paşa'nın ordusu buraya anında müdahalede bulunamayacak kadar uzaktaydı. Ordunun geri dönüp savaşması istendiğinde bu sefer de asker, maaşlarının ödenmediği gerekçesiyle karşı koymuştu. Buna rağmen Konya'ya geri gelen Ferhad Paşa Diyarbekir'den ve İstanbul'dan maddi yardım gelmediği için 2 ay hiçbir harekette bulunamamış, Kasım ayının gelmesi dolayısıyla kışı geçirmek üzere Afyonkarahisar üzerinden Bursa'ya dönmüştü⁴⁹. Deli Ferhad Paşa'nın Ankara ve Konya önlerinde başarısızlık haberleri İstanbul'a çoktan ulaşmıştı⁵⁰.

⁴⁶ *Zühdetü't-Tevârih*, II, s. 48. *Kadri Efendi Tarihi*, I, s. 460. *Nuhbetü't-tevârih*, s. 596-597.

⁴⁷ *Kadri Efendi Tarihi*, I, s. 469-471.

⁴⁸ *Kadri Efendi Tarihi*, I, s. 464-465.

⁴⁹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 132, 134, 135.

⁵⁰ Fikret Sarıcaoğlu, "Derviş Paşa", *DİA*, c. 9, İstanbul 1994, s. 195-196.

Dolayısıyla Murad Paşa bu görevi üstlenene kadar yapılan girişimler sonuçsuz kalmıştı. Bölgede cereyan eden huzursuzlukların şiddetlenmesi neticesinde pek çok yer harap olmuş ve halk göçe mecbur olmuştu. Bu durum Batılı kaynaklara da yansımıştı. Venedik raporlarına göre Karaman ve Anadolu harap ve virane hale gelmişti. Celâli şiddetine soğuk hava şartları ve kıtlık da eklenince bölge halkı kitlesel olarak göç etmek zorunda kalmıştı. Bütün bu olumsuz gelişmelerden hizmette ve kararlarında kusurlu bulunan Veziriazam Derviş Paşa Hasbahçe’de idam edilmiş ve yerine Belgrat’ta bulunan Kuyucu Murad Paşa getirilmişti⁵¹.

3. Kuyucu Murad Paşa’nın Konya ve Çevresinde Celâlilerle Mücadelesi

Celâlilerle yapılan mücadelelerin sonuçsuz kalması neticesinde veziriazam unvanıyla Avusturya seferinden İstanbul’a dönmüş olan Kuyucu Murad Paşa⁵², 15 Haziran 1607’de serdar-ı ekrem unvanı ile Üsküdar sahrasına konmuş, 27 Haziran 1607’de Üsküdar’dan kalktıktan sonra yol boyunca karşılaştığı isyancılardan bir kısmını etkisiz hale getirmiş, ordunun kendi üzerlerine sefere hazırlandığını duyan isyancılardan bir kısmı da af dilemek üzere gelmişlerdi. 9 Temmuz 1607’de Eskişehir’e gelindiğinde⁵³ burada üç gün kalınmasına karar verilmişti. İsakçı ve Akşehir’e ulaşıldığında keza yine eşkıyalar ortadan kaldırılmıştı. Burada kurulan palankalar da yok edilmiş, Arkıdhanı, Ilgın ve Suluzengi’de de Türkmen asiler bertaraf edilmişti⁵⁴. Serdar Konya’ya gelirken Kalenderoğlu ve Kara Said denilen eşkıyalar veziri atlatmak maksadıyla af dilemişlerdi. Hatta Avusturya seferi için orduya canla başla hizmet edeceklerini de bildirmişlerdi. Fakat, Murad Paşa Konya’ya geçtikten sonra bunlar tekrar isyan bayrağını kaldırmışlardı⁵⁵.

Murad Paşa, Konya’ya geldiğinde burada her tabakadan kişilerin katıldığı bir törenle karşılanmış, o da hem devlet adamlarının türbelerini hem de Mevlana’nın türbesini ziyaret etmiş, otağını Meram Vadisi taraflarında kurmuştu. Bu sırada da ortadan kaldırdığı asileri Konya çayırında kazdıkları kuyulara attığı ifade

⁵¹ Kadri Efendi Tarihi, I, s. 472-474, 477. White, *Osmanlı’da İsyan İklimi*, s. 244. Sümer, “Osmanlı Tarihinde Celâlilik”, 33, s. 1725, 1726.

⁵² Kuyucu Murad Paşa’nın Celâli seferi, Gazavat-ı Murad Paşa adlı yazma eserde ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu eserin tahlil ve karşılaştırmalı transkripsiyonu için bkz. Ayşe Pul, *Celâli Kaçgunu Celâliler ve Kuyucu Murad Paşa*, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2020, s. 129-173. Bu yazmanın İstanbul Esad Efendi nüshası ile ilgili olarak bkz. Gökür Çelik, *Vasutî’nin “Gazâvât-ı Murad Paşa” Adlı Eserinin İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006. Gazavât-ı Murad Paşa adlı eserin Türk Tarih Kurumu Nüshası metin içerisinde TTKN olarak kısaltılmıştır.

⁵³ Şahin, *Kuyucu Murad Paşa’nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607)*, s. 69.

⁵⁴ TTKN, 7b-8a. *Zübdetü’l-Tevârih*, II, s. 45, 59. Ordunun toplanması ve hazırlıklar hususunda ayrıntılı bkz. Kadri Efendi Tarihi, I, s. 485-489, 490-492. *Tarih-i Na’îmâ*, II, s. 331. Şahin, *Kuyucu Murad Paşa’nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607)*, s. 56-58.

⁵⁵ TTKN, 12a.

edilmektedir⁵⁶. Yol haritasını ilk kez Konya’da açıklayan Murad Paşa, bilhassa Halep’teki Canpoladoğlu’nu bertaraf edebilmek için gizlilik, aciliyet ve sert tedbirlerden bahsetmekteydi (18 Ağustos 1607)⁵⁷. Murad Paşa’nın Kalenderoğlu’yla ve çevredeki diğer asillerle mücadelesi sırasında Konya adeta bir üs vazifesi görmektedir.

Murad Paşa Konya’dayken çeşitli beylerbeylerine gönderilen fermanlarda çevresini emniyet altına almaları emredilmektedir. Örneğin Nasuh Paşa’nın Diyarbakır ve çevresini güvenlik altına alması istendiği gibi⁵⁸, Karaman Beylerbeyi Ahmed Paşa’dan da Murad Paşa’ya her türlü yardımı yapması talep edilmişti⁵⁹.

11 Ağustos 1607 tarihinde Ilgın kazasına bağlı Dediği Sultan Zaviyesi evkafından Karasarnıç adlı köy halkı arzual gönderip, Celâli zulmünden pekçok kimsenin celâ-yı vatan ettiklerini bildirmiş, kalanların da hem canlarını hem mallarını korumak için bir havlu/avlu çevirmek için izin istemişlerdi. Cevaben devlet, çevirecekleri bu havlunun içinde eşkıya bulunmamak, zahire ve akçelerini ödemek kaydıyla buna müsaade etmişti⁶⁰. Konya valisine gönderilen bir hükümde vilayette Celâli namında zorba ve eşkıya türediği ve halkın bunlardan korunması için palanka yapılması veya tamir edilmesi gerektiği tüm vilayet kadılıklarına ve dolayısıyla Ilgın ve Saidili kadılarına da bir sureti gönderilerek bildirilmektedir⁶¹. Yine Konya kadısına hitaben yazılan bir hükümde Saidili kazasına bağlı Saray adlı köyde bulunan harabe hisarın Celâli korkusu yüzünden akçe ile tamir edilmesi istenmekteydi⁶². Bölgenin pek çok yerinden bu tür şikayetlerle benzer talepler gelmekteydi. Bütün bunlar gösteriyor ki, reaya Celâlilerden büyük zarar görmektedir ve kendilerini korumak için devletten yardım istemenin yanı sıra kendi imkanlarını da seferber etmekteydiler.

Konya içinde olan eşkıyadan Serrâc-oğlu, Menkurcı-oğlu, Deli Hüsrev, At çeken-ağası, Gügercinikli, Eneklî Arslan, Kara Abdi, Kunduzlu Ahmed ve Hekîm-

⁵⁶ Kadri Efendi Taribi, I, s. 492-493. Uzunçarşılı, *Osmanlı Taribi*, c. III/I, s. 110.

⁵⁷ Griswold, *Anadolu’da Büyük İsyan*, s. 108. Kadri Efendi Taribi, I, s. 492.

⁵⁸ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa’nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607)*, s. 141, 221. Dilek Şahin, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu’da Celâli Hareketleri (8 Numaralı Mühimme Zeyline Göre)*, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 78. Kadri Efendi Taribi, I, s. 541.

⁵⁹ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa’nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607)*, s. 160.

⁶⁰ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa’nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607)*, s. 103.

⁶¹ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa’nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607)*, s. 126, 128, 131. “...vilayet-i mezburede Celâli ve zorba namına bazı eşkıya taifesi zühur etmekle karye-i mezbureye gelip anın emvâl ü arzâk ve davalarının yağma ve talan idüp...”. Saidili kazasında Burık ve Kuyucak adlı köylerden bahsedilmektedir. Bkz. s. 128-129.

⁶² Şahin, *Kıyucu Murad Paşa’nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607)*, s. 129.

oğlu adındaki zorbarların haklarından gelinmişti⁶³. Beyşehir civarında bir kale bina ettiği bildirilmiş olan ve bölge halkından gelen şikâyetler üzerine Ormankıran adlı bir şakinin hakkından gelmesi, kalenin yakılması için Tebriz Beylerbeyi Mehmed Paşa görevlendirilmişti. Bunu önceden haber alan Ormankıran, Hamid Beyi Muslu'ya sığınmıştı. Muslu Bey'e de hükmün bir sureti gönderilmişti. Hükümde bu kişinin başının getirilmesinin Kalenderoğlu veya Kara Said'in başını getirmekle aynı olduğu ifade edilmişti⁶⁴. Bundan önce de Ormankıran hakkında şikâyetler merkeze yansımıştı. Haziran 1607'de Hamid sancakbeyine gönderilen emirde, Karaağaç sakinlerinden Ormankıran adlı şahsın, yanına Şahveli Çavuş adlı birini aldığı ve bin kişiden fazla zorbayla birlikte halka zulmettiği bildirilmişti⁶⁵. Ağustos 1607'de Beyşehir beyi Emirşah'a Ormankıran'ın Karaağaç taraflarında ele geçirildiği bildirilmişti⁶⁶. Yine bu tarihlerde Karaağaç taraflarında eşkıyalık yapan Mahmud adlı birinden daha bahsedilmiş, Ankara sancağı mutasarrıfı Mehmed Paşa'dan (Kalenderoğlu) olaya müdahale etmesi istenmişti⁶⁷.

24 Ağustos 1607'de Ilgın (Ilgun) voyvodası Abdüssadık'a bir hüküm gönderilmiş, has olarak Murad Paşa'ya verilen Ilgın'a beylerbeyi, sancakbeyi gibi kimselerin izinsiz girdikleri tespit edildiğinden bunların eşkıyalıklarına son verilmesi istenmişti⁶⁸. Yine aynı voyvodaya gönderilen hükümde silahdarlardan bölük çavuşu olan Osman ve Arifoğlu (Arız?) İbrahim adlı şahısların fesad içinde oldukları bildirilmiş, etkisiz hale getirilmesi konusunda kesin bir talimat verilmişti⁶⁹.

25 Ağustos 1607'de ise Rumili beylerbeyine gönderilen bir fermanda, Ilgın kazasına tabi Saray adlı köyde Arızoğlu diye bilinen İbrahim adlı bir şakinin etrafına adamlar toplayarak zorbalık içinde olup, evleri basıp, adam öldürüp malları gasp ettiği bildirilmiş, reayanın da Gülek taraflarında bir palankada saklandığı ve bir an evvel halkın bu zulümden kurtarılması emredilmişti⁷⁰.

26 Ağustos 1607'de Ilgın kazasında Yularoğlu Hasan, Sarı ve Kara Serrac, Köşkoğlu Abdi Dergâh-ı muallam/padişahın kapucularından Pervane'nin yolunu kesip, mallarını gasp etmişlerdi. Bu duyulduğunda Ilgın Voyvodası Abdüssadık'a gereğini yapması konusunda emir yollanmıştı⁷¹.

⁶³ TTKN, 11a-11b.

⁶⁴ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mübimmesi* (1607), s. 98.

⁶⁵ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mübimmesi* (1607), s. 248-249.

⁶⁶ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mübimmesi* (1607), s. 148.

⁶⁷ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mübimmesi* (1607), s. 157-158.

⁶⁸ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mübimmesi* (1607), s. 83.

⁶⁹ Dilek Şahin, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Celâli Hareketleri*, s. 299.

⁷⁰ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mübimmesi* (1607), s. 232.

⁷¹ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mübimmesi* (1607), s. 88.

Konya kadısına yollanan bir başka belgede ise, o taraflarda Hasan, Reis ve Mehmed adlarında eşkıyanın türediği ve bir an evvel hapsolunmaları gerektiği ifade edilmekteydi⁷². Böylece Murad Paşa Karaman sınırına geldiğinde eşkıya namında kimse kalmamıştı⁷³.

Murad Paşa, Nasuh Paşa ve diğer Osmanlı paşaları, Deli Derviş, Beyzade, Arnavud Hüseyin, Kumkapılı Ahmed Bey, Gedüslü Ali, Konyalı Tavil Mustafa Çelebi, Gürz Dünder, Arnavud Süleyman, Tepesitüylü, Deli Arslan, Deli Kaplan, Kör Hüseyin, Kara Mirahur, Yağmur, Büyük ve Küçük Halil gibi başka eşkıya ile de mücadele etmişlerdi⁷⁴. Bunlardan bir kısmı daha evvelden devlet hizmetinde olup daha sonra daire-i itaatten çıkan kişilerdi. Meselâ, Gedüslü Ali eskiden sağ ulufeciler ağası olup, Ağustos 1607'de kendisine Akşehir taraflarında ortaya çıkan eşkıyalarla mücadele görevi verilmişti⁷⁵.

6 Eylül 1607'de ordu, Çavuş Çayırı'ndan Pınarbaşı menzili ve Larende sahrasına gelmiş, oradan Ereğli'ye, üç gün sonra Ulukışla, Çiftehani Ramazanzade Yaylağı, Dölek Kalesi vadisinde konmuştu. Oradan Çavuşhanı, büyük ve küçük Çakıd ve Çakıd nehirleri menzili ve Tarsus'a gelindiğinde yol boyunca toplanan bütün asilerin otağ önünde hakkından gelinerek Adana'ya ulaşılmıştı. Buradayken Cemşid'in eşkıyası ile birlikte Canpoladoğlu'na katılmak üzere firar ettikleri öğrenilmişti⁷⁶.

Murad Paşa, Konya'da bulunduğu sırada silahlı mücadeleye girişmeden önce son kez Canpoladoğlu'nu yanına çekmek istemiş, Kasım ve Abbas adındaki iki adamıyla mektup göndermişti. Buradaki amacı onların hem kuvvetlerini dağıtmak hem de ellerinde bulunan hazineyi faydalanmaktır⁷⁷. Fakat mektuplarına olumlu cevap alamamıştı. Nihayetinde Canpoladoğlu Belen civarında Oruçovası'ndaki muharebede kesin bir mağlubiyete uğrayarak firar etmişti (24 Ekim 1607)⁷⁸.

Canpoladoğlu'nun dışında Tavil ve kardeşi⁷⁹, Kalenderoğlu Mehmed, Kara Said, Adana'da Cemşid, Muslu Çavuş, Dağlardelisi, Dereli Halil, Deli Alacağı,

⁷² Şahin, *Kıyıcı Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mübimmesi* (1607), s. 103.

⁷³ TTKN, 10b-11a. Konya'ya gelene kadar yol güzergâhındaki eşkıyaları bertaraf etmesi hk. bkz. *Kadri Efendi Tarihi*, I, s. 490-492.

⁷⁴ *Tarih-i Na'imâ*, II, s. 329.

⁷⁵ Şahin, *Kıyıcı Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mübimmesi* (1607), s. 151.

⁷⁶ *Kadri Efendi Tarihi*, I, s. 494-495. *Nubbetü't-tevârih*, s. 602.

⁷⁷ TTKN, 14b, 18a.

⁷⁸ *Fezleke*, I, s. 295. Faruk Sümer, "Tavil, Canbulatoğlu, Kalenderoğlu Nam Büyük Celâlilerin Hayat ve Sergüzeşterleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, 34, 1952, s. 1796. Hasanbeyzade, Göksun Yaylakı/Sahrası olarak belirtir. (s. 861, 875). Bu mücadelenin ayrıntıları için bkz. *Kadri Efendi Tarihi*, I, s. 496-503. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 3, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul 2011, s. 477. *Ravzatü'l-Ebrâr*, s. 209. (Recep 1016). *Nubbetü't-tevârih*, s. 603-605.

⁷⁹ *Kadri Efendi Tarihi*, I, s. 323.

Saraçzade Ahmed, Karahaydaroglu, Katircioglu ve daha pek çokları Anadolu'nun çeşitli yerlerinde eşkıyalık yapmaktaydı. Tüm asilerle aynı anda mücadele edemeyeceğini bilen paşa, bütün azmiyle ve siyasî zekasıyla Celâli meselesinin sonlandırılması için çabalamıştı. Bunu yaparken, duruma göre ya ikna yolunu ya da silahlı mücadele yolunu tercih etmekteydi. Bir kısmına da devlet hizmeti teklif etmişti. Meselâ Kalenderoglu'na paşalık rütbesiyle Ankara sancakbeyliği verilmiş, bu tehlikenin bertaraf edilmesinde Konya'dan yola çıkan Tekeli Mehmed Paşa birliklerinin müdahalesi etkili olmuştu. Bu sırada Konya menzilinde bulunan Murad Paşa, Saraçzade Ahmed Bey'i Konya'da hile ile aldatıp öldürtmüş, Cemşid'i Adana'da bertaraf etmişti⁸⁰.

Saraçzade meselesine kısa bir parantez açacak olursak; Saraçzade, Tamköylü Mustafa adlı bir zorbayı asmış, Konya Kadısı Abdurrahman Efendi'nin naibi Molla Halil'i hançerle öldürmüş, Karaman Beylerbeyi Deli Ahmed Paşa'yı sarayı ile birlikte yakmış, yaklaşık bin kadar adamı katletmişti. Memleketin ileri gelenleri affolunması konusunda ona kefil olduklarında Murad Paşa huzuruna getirip, "*Ahmed Bey seni Konya'da alıkoymak isterim. Ben Canpoladoğlu'ndan intikam alıp dönünceye kadar şehri koruyup kolla. Ama eğer imdat çağrısı gelirse ne kadar asker toplayabilirsin?*" diye sorduğunda Ahmed Bey gaflette bulunup kolaylıkla 30 bin adam toplayabileceği cevabını vermişti. Bunun üzerine Murad Paşa, arkasında bu kadar güçlü birini bıraktığında Konya hisarını zabtedebileceğini düşünerek Saraçzade'yi boğdurup kuyuya attırmıştı⁸¹. Yine eşkıya ve zorbalardan Mankırcı gibi birçoklarını da öldürtmüş, Konya çayırında bunların cesetlerini kuyulara attırmıştı⁸².

Canpoladoğlu'ndan sonra Murad Paşa'nın mücadele ettiği diğer büyük asi ise Kalenderoglu'dur. Deli Hasan'ın Bosna Beylerbeyi olarak gönderilmesi sırasında Kalenderoglu, Tavi ve kardeşi Meymun, Karakaş Ahmed ve Kara Said'le birlikte Anadolu'da kalarak Ankara-Akşehir-Kütahya bölgesinde faaliyetlerde bulunmuştu⁸³. Haziran 1608 tarihinde Kalenderoglu, Tavi ve Muslu Çavuş'a mektuplar göndermişti. Konya ve Karaman'daki faaliyetlerini de içeren bu mektuplarda Kuyucu Murad Paşa'dan çekincelerini dile getirmekteydi. Kuyucu'yu alt ettikleri takdirde Üsküdar'ın doğusunda kalan toprakları Osmanlıların kendilerine vermeye mecbur kalacağını ifade etmekteydi⁸⁴. Tam da

⁸⁰ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 142-144. Kadri Efendi Tarihi, I, s. 491-493. *Tarih-i Na'imâ*, II, s. 334. Fezleke, I, s. 295. Sümer, "Tavi, Canbulatoğlu, Kalenderoglu", s. 1796. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, s. 105-106. Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, Mtrc. Mehmed Ata, 8. Cild, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333, s. 88.

⁸¹ *Tarih-i Na'imâ*, II, s. 331-332. Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, s. 89.

⁸² TTKN, 11b. *Tarih-i Na'imâ*, II, s. 331.

⁸³ TTKN, 11b-12a.28b. Canpoladoğlu hakkında bilgi için bkz. *Tarih-i Na'imâ*, s. 343. Fezleke, I, s. 193, 290. Kadri Efendi Tarihi, I, s. 469. Mustafa Akdağ, "Kalenderoghli Mehmed", *EI*, IV, Leiden 1978, s. 499.

⁸⁴ Çağatay Uluçay, XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1944, s. 17. Sümer, "Tavi, Canbulatoğlu, Kalenderoglu", 34, s. 1795.

bu noktada, Kuyucu Murad Paşa'nın Muslu Çavuş'a ikinci defa İçel beyliğini teklif etmesi de, bu iki lider arasındaki irtibatın bir yansıması olmalıdır. Kâtip Çelebi, "seninle gel el bir idelim, koca serdârın üzerine gidelim" diyerek Kalenderoğlu'nun Tavil ve Muslu Çavuş'la ittifak arayışını ifade etmişti⁸⁵.

Ağustos 1608'de Kalenderoğlu ve Kara Said isyanları bertaraf edildikten⁸⁶ sonra bu sefer de Zamantı taraflarında olan Tavil Halil'in kardeşi Meymun'un Akşehir'e girdiği haberi alınmıştı⁸⁷. Meymun, Kalenderoğlu'na iltihak etmek üzere Kara Hasan Gedîği'ne konduktan sonra ansızın Murad Paşa tarafından baskın yapılarak mağlup edilmişti⁸⁸.

Eşkıyalık yaptıkları merkezlerin yanı sıra Konya ve çevresinde de etkili olan asi liderlerden biri diğeri de İçel taraflarında faaliyette olan Muslu Çavuş'tu. Muslu Çavuş'a dair en erken kayıt 1604 tarihli olup, burada Bozkırlıoğlu Muslu Çavuş olarak ifade olunmuştur⁸⁹. Asi durumuna düşmeden önce Hamid Sancakbeyi iken Muslu'ya birkaç defa orduya katılma emri gönderilmişti. Bunun yanı sıra ana ordu Çay'dayken çekilen erzak sıkıntısı dolayısıyla kendisinden sürsat zahiresi olarak 8 bin kile zahireyi çevre kazalardan tedarik edip Akşehir'e getirmesi emredilmişti⁹⁰. Fakat Muslu etrafına topladığı kişilerle eşkıyalığa devam etmişti. Temmuz 1607'de İçel Sancakbeyi Mehmed Bey'e yollanan hükümde eşkıyalığa başlayan Muslu için Mara Kalesi üzerine varması emri verilmişti⁹¹. Daha sonra 26 Ağustos 1607'de Karaman Beylerbeyi Mehmed Paşa başbuğ tayin olunmuştu⁹². Ancak bu noktadan sonra tam bir asi durumuna düşmüş, Larende'ye saldırmıştı⁹³. Karaman'da bir müddet kalan Osmanlı kuvvetleri İçel'deki asilerin üzerine yürümüşü. Güzelliği ve sağlamlığı ile ünlü Mara Kalesi'ne sığınan Muslu Bey kaçabilmiş, fakat ileri gelen adamlarından Hacı Bölükbaşı ve atlıbaşı Kara Himmet adlı kişiler ele geçirilerek tüfekle vurulmak suretiyle idam edilmişlerdi⁹⁴. İçel'den Muslu'ya katılmış olan eşkıyaya, isyanı bastırmakla görevlendirilen Karaman Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya katılmaları karşılığında affedilecekleri, aksi

⁸⁵ Mektubun tam metni için bkz. *Fezleke*, I, s. 398-399 ve *Tarih-i Na'imâ*, II, s. 344. Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, s. 95.

⁸⁶ TTKN, 33b-34a.

⁸⁷ TTKN, 36a.

⁸⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, s. 104. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 161-162. Ömer İşbilir, "Kuyucu Murad Paşa", *DİA*, c. 26, Ankara 2002, s. 508.

⁸⁹ Ensar Köse, "İçel'de Bir Celâli: Muslu Çavuş İsyanı (1606-1610)", *Tarih Dergisi*, Sa. 67, 2018/1, s. 30. Ayrıca bkz. Pul, *Celâli Kaçgunu Celâlîler ve Kuyucu Murad Paşa*, s. 93-101.

⁹⁰ Şahin, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mübimmesi (1607)*, s. 153-154, 206, 244-245. Dilek Şahin, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Celâli Hareketleri*, s. 82.

⁹¹ Dilek Şahin, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Celâli Hareketleri*, s. 85-86. Köse, "İçel'de Bir Celâli: Muslu Çavuş İsyanı (1606-1610)", s. 36.

⁹² Şahin, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mübimmesi (1607)*, s. 88, 246.

⁹³ TTKN, 12b. Köse, "İçel'de Bir Celâli: Muslu Çavuş İsyanı (1606-1610)", s. 34.

⁹⁴ TTKN, 13b. Ayrıca bkz. *Zübdetü't-Tevârih*, II, s. 63.

takdirde ileride pişmanlıklarını dile getirselers bile kabul olunmayıp gerekli cezaya çarptırılacakları duyurulmuştu⁹⁵.

Murad Paşa'nın Konya'dan hareketinden kısa süre önce, sefer güzergâhı üzerinde bulunan Gaferiyad (günümüzde Karaman'a bağlı Kazımkarabekir) ve Lârende taraflarında, bir takım eşkıyalık hareketleri görülmüştü. Lârende şehir merkezinde, eşkiya ile ittifak yapan silâhdar ve sipâhi sınıftan kişilerin olduğu ve ulufeciyan-ı yeminden İbrahim'in evini bastıkları, üzerlerine bir birlik sevk edildiğinde firar ettikleri duyulmuştu. Öte yandan bölgenin mahalli idarecileri de şikâyet konusu edilmişti. Gaferiyad ahalisinin iddialarına göre beylerbeyi, voyvoda, sancakbeyi ve diğer ehl-i orf kesimi, pek çok atlı ile kasabaya gelip haksız yere halkın evlerine el koyup, yem ve yiyecek isteyerek zulmetmişlerdi. Yine Gaferiyad halkının bir başka şikâyetinde, kazalarında bulunan Muslu isyanını bastırmakla görevli silahlı sekbanların adam toplamak bahanesiyle halka baskı yaptığı bildirilmişti⁹⁶. Görüldüğü üzere, bölgede asilerin yanı sıra çeşitli bahanelerle halka zulüm ve baskı yapan kişilerden de şikâyetler merkeze yansımaktaydı.

Murad Paşa Canpoladoğlu meselesiyle uğraşırken Lârende'ye geldiğinde burada 16 Eylül 1607'ye kadar 17 gün kalmış, Ereğli'ye geçmeden önce Muslu Çavuş'u ele geçirmekle görevli bir birliği Silifke tarafına göndermişti. Ancak son derece dağlık olan bu bölgede genel olarak eşkiyaya zarar verilse de Muslu Çavuş ele geçirilememişti. Bu mesele böylece sonuçsuz kalmıştı⁹⁷.

Kuyucu Murad Paşa, Adana, Tarsus, İçel, Alaiye ve Antalya sancaklarında kıışlamak üzere orduyu dağıttıktan sonra 17 Aralık 1608'de İstanbul'a geri dönmüştü. Ancak Osmanlı hâkimiyeti Suriye'de ve Anadolu'da tekrar sağlanmış olmakla birlikte, Murad Paşa, daha az tehlikeli addedilen iki Celâli başı hâlâ hayatta olduğu sürece, bu hâkimiyeti güvencede görmüyordu; bu Celâli başları batıda Aydın, Saruhan ve Menteşe eyaletlerinde Yusuf Paşa ve güneyde Kilikya'da Muslu Çavuş'tu. Ordu masraflarını düşünen Kuyucu Murad Paşa, onlardan öncelikle ihanet ve yemin ihlali ile kurtulmayı yeğlemişti. Karaman Beylerbeyi Zülfikar Paşa'ya yazılan 8 Eylül 1609 tarihli bir hükümde, Muslu Çavuş'un her nasıl olursa olsun ele geçirmesi emredilmişti. Bu zorlu mücadelede Alaiye Beyi ve Adana Hâkimi'nin yanı sıra Niğde, Tarsus, Sis, Akşehir, Aksaray, İçel, Kayseri, Beyşehir ve Kırşehir beylerine de destek olmaları için emirler yazılmıştı. Muslu Çavuş, Karaman Beylerbeyliği'ne tayin vaadi ile Konya'ya çekilmiş ve burada Kuyucu Murad Paşa'nın emri üzerine Ekim 1609'da Karaman Beylerbeyi Zülfikar Paşa tarafından canından edilirken, Yusuf Paşa, aynı şekilde Manisa Sancakbeyliği vaadi ile veziriazamın 1609 yaz ayları boyunca bulunduğu Üsküdar Söğütlü

⁹⁵ Köse, "İçel'de Bir Celâli: Muslu Çavuş İsyanı (1606-1610)", s. 37.

⁹⁶ Köse, "İçel'de Bir Celâli: Muslu Çavuş İsyanı (1606-1610)", s. 36-37.

⁹⁷ *Tarih-i Na'îmâ*, II, s. 334. *Zübdetü't-Tevârih*, II, s. 63. Köse, "İçel'de Bir Celâli: Muslu Çavuş İsyanı (1606-1610)", s. 41.

Çeşme'deki karargâhına davet edilerek, veziriazamın otağında aynı akıbete uğramıştı⁹⁸.

Kuyucu Murad Paşa'nın, İran seferi bahanesiyle 1609 senesi yaz ayları boyunca Üsküdar'a geçerek Söğütlü Çeşme⁹⁹ yakınlarında otağını kurması ve Ekim 1609 sonlarına kadar burada kalıp, Anadolu'daki Celâli operasyonunu idare etmesi hadisesini ve bu meyanda Yusuf Paşa'yla beraber Muslu Çavuş'un infazını, Kâtip Çelebi, "sene-i seman aşere-i ve elf Sefer-i Üsküdar" başlığı altında ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır¹⁰⁰.

Bu husustaki hadiseler kısaca şu şekilde cereyan etmişti: Muslu Çavuş müttehid olduğu Zülfikar Paşa'yı İçel'e davet etmiş; paşa, Konya'dan Larende'ye geldiğinde Mut, Mara, Könsi ve Tomruk kalelerini gezdirmişti. Zülfikar Paşa, her biri dağlık yerde olan kaleleri ele geçirmenin zor olduğunu bizzat görmüştü. Burada 21 gün kalmışlar, tekrar Konya Meram'a dönmüşlerdi. Burada bir eğlence esnasında Muslu Çavuş emirler gibi başında bir örtü ile oturmuşken Zülfikar Paşa'nın işaretleriyle adamlarından biri elindeki kemendi boğazından geçirmiş, Muslu Çavuş kurtulmaya çalışsa da boğularak ölmüştü. Zülfikar Paşa, Muslu'nun başını on adamla Murad Paşa'ya göndermiş, kendisi de 5 gün sonra gizlice serdara katılmak üzere Üsküdar'a gelmişti. Muslu'nun bir mızrağa geçirilmiş başı otağın önünde dikilmişti. Murad Paşa, Sultan Ahmed'e bir düşmanın bertaraf edildiğini Yusuf Paşa'yı kasdederek sıranın diğerine geldiğini bildirmişti¹⁰¹.

Adana ve Tarsus civarında eşkıyalıkta bulunan büyük asilerden biri olan Cemşid'in bertaraf edilmesi meselesinde de Osmanlı ordusunun güzergâhının önemli noktası olan Konya karşımıza çıkar. Murad Paşa Celâli seferi için harekete geçtiğinde, Halep yolunda Tarsus Beyi Cemşid¹⁰² de isyan halinde bulunmaktaydı. Konya'ya geldiğinde Cemşid'in de bir an evvel ona katılması emredilmişti. 12 Ağustos 1607'de Tarsus Beyi Cemşid'e Murad Paşa'ya yardım için askeriyle birlikte bir an evvel Konya'ya gitmesi konusunda emir gönderilmişti¹⁰³. Bu tarihten yaklaşık bir ay öncesinde 1607 Temmuz'unda da Cemşid'e defaten Murad Paşa'nın ordusuna katılması çağrısında bulunulmuş, ancak olumlu cevap alınamamıştı¹⁰⁴.

⁹⁸ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 3, s. 478. Köse, "İçel'de Bir Celâli: Muslu Çavuş İsyanı (1606-1610)", s. 46, 49.

⁹⁹ Haydar Paşa bahçesi ifadesi için bkz. *Nubbetü't-tevârih*, s. 614, 618.

¹⁰⁰ *Fezleke*, I, s. 321-324.

¹⁰¹ *Tarih-i Na'imâ*, II, s. 371-372. Hadisenin kısa bahsi için bkz. *Zübdetü't-Tevârih*, II, s. 122-123. Ayrıca bkz. *Hasan Bey-zâde Tarihi*, III, s. 879. *Fezleke*, I, s. 325-326. Hammer, *Devlet-i Osmanîye Tarihi*, s. 118-119.

¹⁰² Pul, *Celâli Kaçgunu Celâliler ve Kuyucu Murad Paşa*, s. 104-107.

¹⁰³ Şahin, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607)*, s. 100-101.

¹⁰⁴ Şahin, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607)*, s. 217.

Hemen hemen aynı tarihlerde yani Ağustos 1607'de Tarsus ve Gülek kalelerini o çevrede eşkıyalık yapan kişilerin Cemşid'e teslim ettiği Tarsus beyi tarafından merkeze bildirilmişti¹⁰⁵. Bir başka hükümde Tarsus Sancakbeyi olan Cemşid'in, kethüdası Halil, Kosunoğlu İsmail Çavuş, Gökçeoğlu Osman, 600-700 sekban ve bin kadar atlıyla eşkıyalık yaptığı bildirilmekteydi¹⁰⁶. 26 Ağustos 1607'de Karaman'da bir müddet kalan Osmanlı kuvvetleri İçel'deki Muslu Çavuş'un üzerine yürüdüğü sırada¹⁰⁷ Sivas Beylerbeyi Osman Paşa'nın Tavil'i Sepetlü denilen yerde mağlup ettiği haberi gelmişti. Tekir-beli denilen yere geldiğinde Taşköprü olarak bilinen mahalde Cemşid de kendi adamlarıyla burayı tutmuşlarsa da direnemeyerek firar etmişlerdi. Göklük kalesindeki asiler de durumun kötüye gittiğini görerek bu sırada Konya'da bulunan Cemşid'e haber göndermişlerdi. Bu şartlarda Adana taraflarına geldiğinde burada zor tutunan Cemşid Canpoladoğlu'ndan başarısız bir yardım talebinde bulunmuştu¹⁰⁸. Murad Paşa Ereğli'ye geldiğinde yaşanan bu hadisede Cemşid'in yandaşlarından bir kısmı firar ederken diğer bir kısmı mücadele esnasında ölmüştü. Ele geçirilenler ise serdarın huzuruna getirilerek boyunları vurulmuştu¹⁰⁹.

Murad Paşa ordusuyla Celâli seferine çıktığında 3-4 senedir –ki 11 Haziran 1606'da Ilgın'da yanında 500 kadar atlısıyla şekavet halindeydi- Ilgın kasabası yakınlarında şekavette bulunan Kum-kapulu'nun isyan hazırlıkları içinde olduğu haberi alınmış, etraftaki diğer *sipah zorbalarına* gizlice haberler gönderilerek birbirine kırdırmak yoluna gidilmişti. Onlar da ziyafet bahanesiyle çadırlarına davet ettikleri Kum-kapulu'yu öldürmeleri neticesinde bu isyan hareketi başlamadan bitmişti¹¹⁰.

Ünlü Celâli elebaşları içerisinde Tuğluoğlu adında biri de Akşehir taraflarında isyana başlamıştı. Oysa ki isyan etmeden önce Tuğluoğlu'nun Kethüdayeri olarak devlet hizmetinde olduğunu görüyoruz. Şöyle ki, Haziran/Temmuz 1607 tarihli bir hükümde, Akşehir Sancakbeyi Sinan, Celâli korkusundan halkın dağlara kaçtığını, bundan dolayı talep edilen sürsat zahiresinin hazırlanamadığını belirtmişti. O bölgede Kethüdayeri olan Tuğluzade Ali'nin halkı toplayacağı, böylelikle sürsatı tahsil etmesinin mümkün olacağı dile getirilmişti¹¹¹. Fakat kısa süre sonra Ağustos 1607 başlarında Akşehir'in İshaklı Kazası'na bağlı Derecik Köyü'nden Tuğluoğlu adlı şakinin yanındaki 200 kişiyle halka zulmettiği haberi gelmişti¹¹². Akşehir yakınlarındaki Çimendere mevkiinde

¹⁰⁵ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mühimmesi* (1607), s. 219.

¹⁰⁶ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mühimmesi* (1607), s. 228.

¹⁰⁷ TTKN, 13b.

¹⁰⁸ TTKN, 14a-14b.

¹⁰⁹ *Tarih-i Na'imâ*, II, s. 334. *Zübdetü't-Tevârih*, II, s. 63-64. *Kadri Efendi Tarihi*, I, s. 494-495. *Nubbetü't-tevârih*, s. 602.

¹¹⁰ TTKN, 10a-10b.

¹¹¹ Şahin, *Kıyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mühimmesi* (1607), s. 74.

¹¹² Şahin, *Kıyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mühimmesi* (1607), s. 85.

Tuğluoğlu Ali'nin adamlarından Kızılbaş Rıdvan, Altıaylık, Süleyman ve Pirî 30-40 kişiyle adam öldürme ve gasp gibi suçlar işlemişlerdi. Bunların ele geçirilmesi hususunda Beyşehir Sancakbeyi Emirşah'a emir yollanmıştı¹¹³. Fakat Tuğluoğlu ele geçirileceğini anlayınca kaçmıştı. Onu bertaraf etmek için taltif ederek af yöntemini kullanan Kuyucu Murad Paşa, kendi haslarından olan Ilgın Kasabası'nın voyvodalığını verme vaadiyle huzuruna çağırılmıştı. Huzura gelen Tuğluoğlu, Murad Paşa'nın kethüdasının çadırında hemen idam edilmiş ve adamları da öldürülmüştü¹¹⁴.

Kuyucu Murad Paşa'nın Celâli liderleri ile mücadelesi daha önce de ifade ettiğimiz üzere sadece askerî olarak değil siyasî kurnazlıkları da barındırıyordu. Bunun iyi örneklerinden bir diğeri de Emirşah meselesi idi¹¹⁵. Emirşah, ilk dönemde isyanları bastırmaya yardım etmekten daha sonra kendisine verilen Alaiye Sancakbeyliği sırasında halka zulmetmeye başlamış, ırz ve namuslarına musallat olmuş idi. Ağustos-Eylül 1607'de Beyşehir beyi olan Emirşah Bey'e, bölgesindeki şakilerden İmamoğlu, Hacı Velioğlu Ahmed, Gedik Abdioğlu, Köse Vefaoğlu, İnegöloğlu, Kebe Hüseyin oğulları Abdullah ve Nurullah, Hacı Hasan, Mahmudoğlu Nebi, Hacı Alioğlu Hasan, Nasuhioğlu Mustafa, Sipahioğlu Nurullah adlı kişilerin palanka kurup, yanlarına adamlar toplayarak adam öldürme, hırsızlık, yağma yaptıklarından dolayı adı geçenlerin haklarından gelmesi için emir yollanmıştı¹¹⁶. Emirşah Bey, Beyşehir Beyi iken sekban besleyip bölgesindeki suhte isyanlarını bastırmış ve Koca Murad Paşa Canpoladoğlu, Kara Said ve Meymun üzerine sefere çıktığında Emirşah da ona yardıma gitmişti. Koca Murad Paşa, Emirşah'a mükafat olarak Alaiye Sancağı'nı vermişti (Ekim 1608). Bir süre sonra Emirşah, Alaiye ve Antalya'da eşkıyaların yerini almış ve halka zulmetmeye başlamış idi. Seydişehir ayanı olan Eşraf-ı kuzâttan Fil-zâde Abdürrahim Çelebi, Kuyucu Murad Paşa'yı ziyaret etmiş ve bölgesinde yaşanan huzursuzluklardan bahsederek Emirşah'ı şikâyet etmişti. Murad Paşa kendisine “*Sabr et efendi?*” diye cevap vermişti. Bundan habersiz Çorum menziline tedarikini gören Emirşah, veda için paşayı ziyaret etme isteğini kethüdaya bildirmiş, kethüda da çadıra gelip “*veda için haymeye gelmiştir ne buyurursunuz?*” diye sorduğunda Koca Murad Paşa, Emirşah'ın idam emrini vermiş ve “*Boğ mel'unu eman verme?*” dedikten sonra kethüda Emirşah'a “*sizinle şorba yiyelim, sonra beraber paşaya gideriz?*” demiş,

¹¹³ Şahin, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mühimmesi* (1607), s. 107.

¹¹⁴ “*Akşehir câniblerin fenâyâ veren Tuğlu-oğlu nâm şakînin dabi hakkından gelinmek için • tekayyüd ve ihtimâm olunub • lâkin el-hâ'inü hâ'îşün mü'eddâsınca havfından firâr etmeğin • ele girmek müyesser olmamışdı • bi'l-âhire Ilgın kasabası mûmâ-ileyh • vezîr-i aristo-tedbîrin • kendü bâssı olmağıyla voyvodalığı verilüb • mahzâ kendüye i'timâd gelsün için ba'zı hâlât olunub...*” TTKN, 10b. Pul, *Celâli Kağunu Celâlîler ve Kuyucu Murad Paşa*, s. 111.

¹¹⁵ *Tarih-i Na'imâ*, II, s. 352. Pul, *Celâli Kağunu Celâlîler ve Kuyucu Murad Paşa*, s. 115.

¹¹⁶ Şahin, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mühimmesi* (1607), s. 85-86.

çorbaların yenildiği sırada bir iç oğlanı kemendi Emirşah'ın boynuna geçirmiş, anlatılana göre yaşlı zalimin yediği pirinç taneleri burnundan gelmişti¹¹⁷.

Murad Paşa, bir süre sonra tekrar İran seferine çıkmak üzere hazırlıklara başlamıştı. Kadri Efendi Tarihi'ne göre, Murad Paşa 12 Temmuz 1610'da aylarca süren hazırlıklardan sonra Üsküdar'dan hareket etmişti. 26 Temmuz 1610'da Akören, Seyyid Gazi, Bardaklı, Bayad sahrası, Bolvadin, Çay sahrasına gelinmiş, İsaklı ve Akşehir'de durulduktan sonra Arkıdhanı, Ilgın, Suluzengi, Viranhan, Keriz üzerinden 2 Ağustos'ta Konya'ya ulaşmıştı. Üç gün sonra tekrar hareket eden ordu nihayetinde Ekim ayı ortalarında Hoy'a ulaşmıştı.¹¹⁸ Bir süre sonra kış şartlarının ağırlaşmasından dolayı yaklaşık beş ay Diyarbakir'de kaldıktan sonra Çermik sahrasında ordugâh kurulmuştu. Bu sırada Şah Abbas yüklü hediyelerle elçi göndermişti. Nasuh Paşa'nın düzenlediği ziyafetten sonra Murad Paşa hastalanmış ve birkaç gün sonra vefat etmişti (5 Ağustos 1611)¹¹⁹. Bir Ermeni kaynağına göre, Nasuh Paşa (Nasıf) cebren Murad Paşa'nın yerine geçmiş, asayiş tekrar bozulmuş, huzursuzluklar son raddesine dayanmıştı¹²⁰.

4. Kuyucu Murad Paşa Dönemi Sonrası Celâli Mücadelesi

Murad Paşa'nın mücadelesinden sonra isyanlar büyük ölçüde bastırılmış olsa da eşkıyalık hareketleri devam etmişti. Meselâ, 16 Haziran 1618 tarihinde Konya ve çevresinde kadılıklara gönderilen bir hükümde suhte ve eşkıyanın ortaya çıktığı belirtilmekteydi¹²¹.

Bölgede Rum Mehmed, Dereli Halil, Dağlar Delisi Süleyman, Deli İlahi gibi eşkıyalar türemişti. Bütün bu eşkıyaların başında yine bu bölgede isyan eden Rum Mehmed gelmekteydi. Fakat bir taraftan da kendi menfaatleri çerçevesinde bölgesindeki eşkıyalıkları merkeze ihbar eden de yine kendisiydi. Meselâ, Dereli Halil'in yaptığı eşkıyalıkları merkeze bildirmiş, bunun karşılığında affedilerek kendisine Maraş eyaleti verilmişti. Rum Mehmed'in, ilk ortaya çıkışı Eskişehir yakınlarındaki Keskin adlı köyde olmuş, daha sonra defterdarlardan Burak Ömer

¹¹⁷ *Tarih-i Na'imâ*, II, s. 352-353. Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, s. 101.

¹¹⁸ *Kadri Efendi Tarihi*, I, s. 566-576.

¹¹⁹ *Kadri Efendi Tarihi*, I, s. 589. Rebiyülevvel 1020/Mayıs-Haziran 1611 tarihini vermekteyken *Zübdetü't-Tevârih* (II, s. 118, 135), *Nubbetü't-tevârih* (s. 622), *Fezleke* (I, s. 339) ve *Naima* (II, s. 386) Cevlik sahrası 25 Cemaziyelevvel 1020/5 Ağustos 1611 tarihini kaydederler. Ayrıca bkz. *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, Haz. Mehmet Arslan, Kültür ve Turizm Bak. Yay., İstanbul 2013, s. 89. Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, s. 130. Abdulkasim Gül, *Celâlikıran Kuyucu Murad Paşa*, Klasik Yay., İstanbul 2018, s. 140.

¹²⁰ Hrand D. Andreasyan, "Bir Ermeni Kaynağına Göre Celâli İsyanları", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. XIII, S. 17-18, İstanbul 1963, s. 29.

¹²¹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618) Özet-Transkripsiyon-İndeks-Tipkibasım*, Ankara 2000, s. 164.

Efendi'nin hizmetine girmiş, oradan ayrılarak Bursevî Mecid Çelebi el-mevlid Karakaş-zade Ömer Efendi'nin Alaşehir'e muhassıl olmasıyla ona bağlanmaya çalışmıştı. Fakat burada halka zulmetmesi, etrafına adamlar toplamaya başlamasıyla Karakaşzade kendisini azarlamış ve reddetmişti. Zamanla kendisine tabi olanların, sipah zümresine iyi, alçak gönüllü davranışı ve ihsanlarıyla onların kalbini kazanmış ve zorbalardan biri haline gelmişti. Haziran-Temmuz 1625'te Karesi sancağında faaliyet gösteren zorbalardan Cennetoğlu adlı birinin hakkından gelmesi için Anadolu sipahilerini toplayan Rum Mehmed, veziriazam Hafız Paşa'yı durumdan haberdar etmişti. Özellikle Hüsrev Paşa zamanında şöhreti artmıştı. İlginçtir ki bilfiil Konya'da olduğunda reayadan kimseye zulmedilmesine müsaade etmemiş, tüm meselelerin hukuki kurallar çerçevesinde halledilmesine çalışır olmuştu. Fakat diğer yerlerde durum tam tersiydi. Bağdat seferi dönüşünde Hüsrev Paşa tarafından Diyarbekir'de sipahilere hizmet verilirken kendisine de Zile voyvodallığı verilmişti. Buradayken bölge halkından Karun gibi mal toplayacak kadar zulmederek Konya'ya dönmüştü¹²². 1628 yılı sonlarında ise Sadrazam Hüsrev Paşa, ittifak halinde olan Rum Mehmed, Dağlar Delisi ve Mütesellim Mehmed gibi eşkıyanın ortadan kaldırılması arzusuyla mukabele defterlerinden adlarını bizzat silmişti. Fakat bir süre sonra Hüsrev Paşa sefer zamanı olması dolayısıyla bundan pişmanlık duyarak tekrar durumu düzeltmişti¹²³. Ancak biz Rum Mehmed'i 1630 Nisan ayında Şehrizor taraflarında Tefsîd derbendinde adamlarıyla birlikte Osmanlı ordusuna zarar vermek isteyen Ahmed Düzd/Düzdî adlı bir kişinin bertaraf edilmesinde görevlendirilirken görüyoruz. Bu görevi başarıyla yerine getiren Rum Mehmed iltifat görmüş ve asker arasında da şöhreti artmıştı¹²⁴. Rum Mehmed'in yanında 400 süvari olduğu halde Ahmed Düzd'ü ansızın kuşatmış ve mücadele etmeksizin ele geçirmişti¹²⁵. Dağlar Delisi Süleyman ile Bağdat seferinde bulunan Rum Mehmed¹²⁶, sefer dönüşü 1631 yılında Konya'ya gelmiş, Abaza Mehmed Paşa'nın Konya'yı muhasarasında burayı müdafaa eden Kâtip Mustafa Çelebi'nin eşiyle evlenmiş, bin kadar adamıyla Mustafa Çelebi'nin saray misali evinde oturmuştu. Herhangi bir şikâyeti olan onun kapısına gider olmuştu. O da bu fırsatla pek çok kişiyi etrafında toplamıştı¹²⁷.

1631 yılında Hüsrev Paşa'nın Bağdat seferinin başarısızlığı dolayısıyla sadareten azledilip, yerine ikinci defa Hafız Ahmed Paşa'nın getirilmesiyle menfaatlerinin zedeleneceğini düşünen sipah zorbaları harekete geçmişti.

¹²² Zeynep Aycibin, *Kâtib Çelebi Fezleke Tablil ve Metin I*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 742. *Tarih-i Naima*, II, s. 574, 743.

¹²³ Aycibin, *Kâtib Çelebi Fezleke*, s. 793. *Tarih-i Naima*, II, s. 641.

¹²⁴ Aycibin, *Kâtib Çelebi Fezleke*, s. 801. *Tarih-i Naima*, II, s. 657-658.

¹²⁵ Kadri Efendi *Tarih-i Naima*, II, s. 922.

¹²⁶ Aycibin, *Kâtib Çelebi Fezleke*, s. 758.

¹²⁷ *Tarih-i Naima*, II, s. 697-698.

Bunların Anadolu'nun çeşitli yerlerinde faaliyette bulundukları alanlar vardı. Hüsrev Paşa'nın adamları arasında en azılılarından olan Dağlar Delisi Süleyman, Deli İlahi ve Rum Mehmed bulunmaktaydı. Hafız Paşa, tüm kapıkulu ocağı mensuplarını İstanbul'a davet etmiş, ancak Hafız Paşa'nın muhalifleri bu grupları el altından tahrik ederek büyük bir ayaklanmaya sebebiyet vermişti. Hafız Paşa'nın öldürülmesine kadar taşkınlıklarını sürdürmüşlerdi. Ardından da Padişah IV. Murad Hüsrev Paşa'nın idamı için ferman vermiş ve 1632 yılı başlarında Tokat'ta idam edilmişti. Bütün bu hadiselerin odağında Topal Recep Paşa bulunmaktaydı. Bu durum gün yüzüne çıkınca, ancak saltanat değişikliğiyle kurtulabileceğini anlamış ve Saka Mehmed, Cin Ali, Salih Efendi, Çalık Derviş, Mehmed Ağaoğlu, Yemişçi Mustafa gibi sipah zorbalarını tahrik etmişti. Onlar da padişahın halledilmesi fikrini elebaşları olan Rum Mehmed'e iletmışler, Konyalı olduğu için bu lakapla anılan Mehmed, "*padişahı iğfal edenlerden istediğimiz tarzda intikam alındı, işi azıttırsak âlem ayak üzeredir, Allah saklasın devleti inkırazı süriükleri*" diyerek olumsuz yanıt vermişti¹²⁸. Köse Mehmed Ağa ile birlikte muhalefetleri neticesinde tahttan indirilme teşebbüsü önlenmiş, buna karşılık padişah sipahilerle barışma yolunu tercih ederek onları affetmişti. Rum Mehmed Konya'ya giderek Mevlevi tarikatine intisap etmiş, tahta sadakati dolayısıyla kendisine Maraş sancağı verilmişti¹²⁹. Konya'ya döndüğünde "*hal-i padişaha mani oldum*" diyerek bunu kendisine iftihar vesilesi yapmıştı. Bu sıralarda Deli İlahi, Saka ve Cin Ali gibi şakilerin katlinden sonra sağ kalan zorbalar Rum Mehmed'in etrafında toplanmıştı. Kardeşliği olan Kör Ali, Rum Ahmed, Nazlı Muslı ve Kürd Mehmed gibi güçlü eşkiya da ona katılmıştı¹³⁰. 1632 baharında Konya'da olduğu sırada Rum Mehmed'in Deli İlahi konusunda bir dahli olmuştu. Deli İlahi ulufesi için İstanbul'a gitmek üzere yola çıktığında, Rum Mehmed'in ona İstanbul'da kendisine destek toplayamayacağı, boşa gitmemesi yönünde bir uyarısı olmuş, Deli İlahi de "*Rum Mehmed varıp İstanbul'da işini görüp sağ gele de ben varmağa kadir olmayam*" diyerek bu uyarıyı dikkate almamıştı. Bunun cezasını canıyla ödemişti¹³¹.

Rum Mehmed de tıpkı diğer asiler gibi ilk fırsatta bertaraf edilmesinin söz konusu olacağına farkındaydı. Bu yüzden 1633 yılı başlarında kendi bölgesine girmek isteyen paşalara çeşitli bahanelerle engel olmaktaydı. Meselâ, Şam eyaletine gitmek üzere Karaman sınırına gelen Deli Yusuf Paşa'yı levantlerin arasında tartışma çıkar bahanesiyle engellemişti. O da Konya'ya uğramadan geçmek durumunda kalmıştı¹³².

¹²⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 178-186.

¹²⁹ *Tarih-i Naima*, II, s. 715. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 186.

¹³⁰ *Tarih-i Naima*, II, s. 713, 716. Hüsrev Paşa'nın azledilip sadarete Hafız Ahmed Paşa'nın getirilmesiyle başlayan ve padişahın hal edilmek istenmesine kadar olan süreç için bkz. *Tarih-i Naima*, II, s. 694-715.

¹³¹ *Tarih-i Naima*, II, s. 729.

¹³² *Tarih-i Naima*, II, s. 744. Deli Yusuf Paşa da padişahın emriyle 18 Mart 1633 tarihinde idam edildi.

Maraş eyaleti tevcih edildiğinde Maraş'a gitmek üzere yola çıkan Rum Mehmed'i ve yanındaki adamlarını Antep'e geldiklerinde ortadan kaldırmakla Behisnili Ali Bey görevlendirilmişti. Antep'te bulunan Ali Bey'in Doğu seferlerinde çok hizmeti geçmişti. Rum Mehmed Antep'e geldiğinde tıpkı Deli Yusuf Paşa hadisesinde olduğu gibi ona da leventler arasında kavga çıkar diye eyaletine uğramaması haberini göndermişti. Ali Bey de merak etmemesini, doğduğu yere gittiğini ve adamlarını zabt edebileceğini ifade etmiş, hatta iki adamını ona yollamıştı. Rum Mehmed bu duruma sinirlenerek iki adamı da öldürtmüştü. Ali Bey bu bahane ile saldırıya geçmiş ve Antep'i kuşatmıştı. Her ikisi arasındaki mücadele çok çetin geçmiş, pek çok kayıp verilmiş, Antep halkının da yardımıyla sıkıştırılan Rum Mehmed teslim olmak zorunda kalmıştı. Ali Bey hepsini ortadan kaldırmış ve başlarını İstanbul'a yollamıştı. Kendisine de bu hizmeti karşılığında Rum Mehmed'den mahlul kalan Maraş eyaleti verilmişti¹³³.

Meşhur ve kudretli zorbalardan biri olarak anılan Dağlar Delisi Süleyman da bu bölgede faaliyet göstermişti. Seydişehir'in Kavak köyünden¹³⁴ olan Süleyman, 1608 yılı öncesinde de Celâli olarak tanınmış ve Kalenderoğlu'nun yanında yer almıştı. Kuyucu Murad Paşa'nın Kalenderoğlu ile mücadelesinden sonra diğer eşkıya gibi İran'a kaçmamış memleketinde saklanmayı tercih etmişti. Sipahiler arasında nüfuz sahibi olan Dağlar Delisi, Beyşehir, Seydişehir, Bozkır ve belki Lârende ile Konya'daki şakilerin de başıydı¹³⁵. Dağlar Delisi'nin menşeinin sipahi mi yoksa yerel halktan biri mi olduğu konusu karanlık olsa da sipahiler üzerinde etkisinin büyük olduğu muhakkaktı.

1629 yılında Hüsrev Paşa'nın Bağdat'ı İranlılardan geri almak memuriyetiyle görevlendirildiği sırada sipahilerin başında Dağlar Delisi, Rum Mehmed ve Mütesellim Mehmed bulunmaktaydı. Hüsrev Paşa sipahilere maaş ödemesi yaptığı sırada züyuf ve mağşuş akçe krizi çıkmış, sipahiler bu akçeyi kabul etmemişlerdi. Her ne kadar Hüsrev Paşa ele başları cezalandırmak istese de İran seferi dolayısıyla bundan vazgeçmiş, İran içlerine kadar giren Osmanlı ordusu geri dönüp Bağdat'ı kuşatmıştı. Hüsrev Paşa'nın sefer esnasında Bağdat'a yürüyüş

¹³³ Aycibin, *Kâtib Çelebi Fezleke*, s. 835. *Tarih-i Naima*, II, s. 744-745. Süleyman Demirci-Hasan Arslan, "Osmanlı Türkiye'sinde Bazı Aşiret, Cemaat Ve Taifelerin Eşkîyalık Faaliyetleri Ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)", *Turkish Studies*, Volume 7/3, Summer 2012, s. 900-901. Uzun, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması*, s. 94-99. Dereli Halil için bkz. Aynı tez, s. 111-112.

¹³⁴ Faruk Sümer, "Dağlar Delisi Süleyman", *Resimli Tarih Mecmuası*, 37, Ocak 1953, s. 2001.

¹³⁵ Ayşe Değerli, "Seydişehir Kazası'nda Eşkîyalık Faaliyetleri ve Diğer Asayiş Sorunları (1614-1800)", *History Studies*, Cilt: 6 Sayı: 1, Ocak 2014, s. 46. Bu makalede Naima Tarihi, II, (Yay. Haz. M. İpşirli, TTK Yayınları, Ankara 2007) s. 41 şeklinde bir referans verilmekle birlikte söz konusu bilgi *Tarih-i Naima*, II, s. 343, 726-727'de yer almaktadır. Ayrıca bkz. Sümer, "Dağlar Delisi Süleyman", s. 2001.

emrettiğinde sipahiler bu emre itaat etmelerine rağmen, Dağlar Delisi, “*bre fûlanlar nereye yürürsünüz, Osmanlı Bağdat’ı aldıktan sonra bir dahi size ne ihtiyaçları kalır. Cümlelerinizi karmaları muhakkaktır. Size hizmet verip, iltifat ettikleri hemen Bağdat mühimmi içindir*” diyerek onları alıkoymuştu. Arkadaki birlikler de bu yüzden ilerleyememiş, ileride olan askerin birçoğu şehit olmuştu. Dağlar Delisi’nin adı bu sıralarda Rum Mehmed ile birlikte anılmaktaydı¹³⁶. 1631 yılı sonlarında kendisinden zorbaların ser-çeşmesi olarak bahsedilmekte, ol taifenin şeyhi mesabesinde bir sipahi olarak Beyşehir, Seydişehir, Bozkır civarı ve Larende ile Konya sipahilerinden olan eşkıyanın ona tabi olduğu, her ne huzursuzluk çıkıyorsa bunun altında Dağlar Delisi’nin olduğu, onun sipahilerin piri ve ihtiyarı olduğu ifade edilmekteydi¹³⁷. Başarısız Bağdat kuşatmasından sonra 1631 yılında Hüsrev Paşa Bağdat’tan Diyarbekir’e döndüğünde Dağlar Delisi de burada vefat etmişti¹³⁸. Onun ölümünden sonra yanında olan sipahilerin büyük bir kısmı yeğeni Deli İlahi’ye diğer bir kısmı da Rum Mehmed’e katılmışlardı. Deli İlahi Seydişehir’e, Rum Mehmed de Konya’ya yerleşmişler, devlet tarafından ortadan kaldırılana kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Dağlar Delisi’nin bilinen bir oğlu da Sultan İbrahim devrinde Katırcıoğlu ile birlikte Celâlik hareketini devam ettirmişti¹³⁹.

Seydişehir ve çevresinde eşkıyalık hareketini Dağlar Delisi Süleyman’ın Bağdat seferi dönüşünde ölmesinden sonra kardeşinin oğlu Deli İlahi sürdürmüştür¹⁴⁰. Deli İlahi, Dağlar Delisi Süleyman’ın sağlığında ve onun sayesinde sipahi olmuş, Seydişehir’in âyân ve eşrafını adeta “*bir kuru basır üstünde bırakıncasına*” soyduğu iddia edilmiştir. Deli İlahi kentin zenginlerine yersiz isnatlar ve iftiralarla saldırmış, mal varlıklarına el koymuş, Seydişehir kadısı bile bu zorba karşısında zor durumda kalmış, taleplerini yerine getirmek, onun isteği doğrultusunda karar vermek durumunda kalmıştı. Bu duruma itiraz edenleri de ıssız yerlerde idam ettirmişti. Hatta bir Yeniçeri’yi bile üsküfî ile astığı ileri sürülmüştü. Sadece kendisi değil yanındaki adamlar dahi şehrin okumuş yazmış itibarlı şahıslarına zulmetmekten çekinmiyorlardı. Meselâ kethüdası Sarı Mustafa kendisi geçerken ayağa kalkmadı diye Hoca Recep adlı birini darbetmişti. Keza yine şehrin ileri gelenleri ve uleması bunların şerri yüzünden şehri terk etmek durumunda kalmıştı. Bunlardan biri de Filzade Abdürrahim Efendi idi. Naima, Deli İlahi hakkında “*Benî İsrail’in Firavun elinden çektiğini Seydişehir halkı bu zâlimden çekti*” demektedir. Ayrıca kimseye selam vermeyecek kadar kibir sahibi olmuş, hatta birine küfretse küfrettiği kişi bunu kendisiyle sohbet etmiş addederek iltifat olarak gördüğü ifade olunmuştur¹⁴¹.

¹³⁶ *Tarih-i Naima*, II, s. 590, 727. Sümer, “Dağlar Delisi Süleyman”, s. 2003.

¹³⁷ *Tarih-i Naima*, II, s. 697. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 178.

¹³⁸ *Tarih-i Naima*, II, s. 697. Dağlar Delisi Süleyman’ın 1624’te Seydişehir’de öldüğü bilgisi için bkz. Değerli, “Seydişehir Kazası’nda Eşkıyalık Faaliyetleri”, s. 46.

¹³⁹ Sümer, “Dağlar Delisi Süleyman”, s. 2004.

¹⁴⁰ *Tarih-i Naima*, II, s. 697, 726-727.

¹⁴¹ *Tarih-i Naima*, II, s. 727-728. Değerli, “Seydişehir Kazası’nda Eşkıyalık Faaliyetleri”, s. 46.

Sefer zamanlarında ordunun ihtiyaçlarının karşılanması noktasında bazen bu gibi zorbalara da başvurulmaktaydı. Çerkes Ahmed Paşa Karaman beylerbeyi olduğunda Bağdat seferi için İlahi'den akçe talep etmiş, o da Karaman eyaleti dahilinde olan Konya, Seydişehir, Yenişehir, Bozkır, Larende, Niğde, Aksaray, Harekliye, Karapınar, Eski-il, Kayseri, İsaklı ve Akşehir havalisinde zorla halktan varını yoğunu almış, sonuçta bunun bir kısmını paşaya ayırıp büyük kısmını kendisine saklayarak Seydişehir'de oturmuştu. O kadar pervasız bir güce erişmişti ki devre çıkması gereken Yenişehir sancağı beyi Nogaypaşaoğlu Arslan Bey'i bile bölgesine sokmamıştı¹⁴². İlahi ismini 16 Şubat 1631 tarihli Konya monlasına gönderilen bir hükümde görüyoruz. Buna göre, Larende kazasının ileri gelenleri merkeze mazhar göndermişler, Karaman beylerbeyinin kaymakamı olan İlahi'nin, devr akçesi adı altında eyaletten bir sene içerisinde üç defa olmak üzere 100 bin kuruştan fazla para topladığını, yanında binden fazla eşkıya olduğu halde bölgede halka, çoluk, çocuğa, kadınlara zulmettiğini bildirmişlerdi. Mahzarda *Celâli zamanında bile böyle zulüm görülmediği* ifade edilmişti. Sonuçta İlahi mütesellimlik görevinden alınmış, haksız aldığı para ve malların kendisinden alınarak, ahaliye iade edilmesi talep edilmişti. Yerine de güvenilir birinin tayin edilmesi istenmişti¹⁴³.

Deli İlahi, 1632 yılında İstanbul'da IV. Murad aleyhine çıkan fitneye de karışmamış, kendi zevk ü sefasında kalmayı tercih etmişti. O kadar ki Rum Mehmed İstanbul'a gittiğinde onunla birlikte gitmeyi bile istememişti. Rum Mehmed Konya'ya döndükten sonra bütün ona tabi olan zorbalar kendi yerlerine dönmüşler iken bu sefer de Deli İlahi ulufe davasına Rum Mehmed'in tüm uyarılarına rağmen İstanbul'a gitmeye karar vermişti¹⁴⁴. Bu da onun sonunu hazırlamıştı. Çünkü Topal Recep Paşa'nın Mayıs 1632'de sadrazamlıktan azledilmesinden sonra sipah zorbalarının da ele geçirilip, ortadan kaldırılmasına karar verilmiş, Saka Osman, Gürcü Rıdvan, Cadı Osman gibi eşkıya öldürülüp, cesetleri denize atılmıştı¹⁴⁵. Bir çalışmada Deli İlahi'nin 1628 yılında bir vesileyle geldiği İstanbul'da hapsolunup boğdurulmuş olduğu ifade edilse de¹⁴⁶ gerçekte olay 1632 yılı Haziran'ında yaşanmıştır. Şöyle ki: 1632 yılında Deli İlahi yukarıda da ifade olunduğu üzere Rum Mehmed'in tüm uyarılarına rağmen ulufesini talep etmek üzere İstanbul'a gitmiş, husumetlilerinden bunu duyanlar Abdünnebi adlı bir bölükbaşı öncülüğünde kapısına dayanmış, o atının eğerlenmesi müsaadesini istediye de Abdünnebi *"bu Karaman diyarı değildir, yine atlara binip mal ve ıyalimize musallat olasin, ata senin binmen tamam olmuştur"* diyerek müsaade etmemiştir. Yaka

¹⁴² *Tarih-i Naima*, II, s. 728.

¹⁴³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041/1630-1631) Özet-Transkripsiyon-İndeks*, Ankara 2002, s. 382-383.

¹⁴⁴ *Tarih-i Naima*, II, s. 729.

¹⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 189.

¹⁴⁶ Değerli, "Seydişehir Kazası'nda Eşkıyalık Faaliyetleri", s. 47.

paça veziriazamın ve kazaskerin huzuruna getirilerek yargılanmış ve suçu sabit görülüp hemen divanda kellesi vurulmaya karar verilmişse de sipahi taifesinin fitnesine sebep olacağı düşünülerek infaz geceye ertelenmiş, bölükbaşı hapsedilmiş, subaşı da zindana götürüp boğarak, cesedini denize atmışlardı. Bir süre sonra adamlarından Mustafa Beşe, iskelede bulduğu cesedi gizlice çıkarıp Galata'da defnetmişti¹⁴⁷.

Dağlar Delisi Süleyman ile hemen hemen aynı tarihlerde eski sipahilerden Dereli Halil adlı bir başka asi ise, Sultan I. Ahmed devrinden beri faaliyetliydi¹⁴⁸. Konya Seydişehir'e¹⁴⁹ bağlı Dere köyünden olup, etrafına topladığı birkaç yüz adamla dağa çıkmış, yol kesip kervan soymuştu. Bademli Hüseyin adlı birinin evini bir gece adamlarıyla basmış, eviyle birlikte Hüseyin'i yakmıştı. Deli İlahi ile zaman zaman çatışmışsa da o hayattayken *"akrepten korkan yılan gibi korktuğu"* için köyünden dışarı çıkamamış olan Dereli Halil bir süre sessiz kalmıştı. Deli İlahi ölünce Naima'nın deyişiyle *"hımarın mevti kelbe düğündür"*¹⁵⁰ anlayışıyla köyünden çıkıp Seydişehir'i yağmalamaya başlamıştı. Naima, onun için *"İlahi Bey'in yerine geçerek halka bir gazâb-ı ilâhi oldu."* diyerek halka zulmetmeye başladığını ifade etmişti. Deli İlahi'nin ölümünden sonra genç yaşında oğlu Hidayet, babasının yakın adamları olan kethüda Sarı Mustafa, Şah Unsur, Çavuşoğlu Süleyman, Nurullah başta olmak üzere diğer eşkiya ile Konya'ya giderek hediyeler sunup Rum Mehmed'e sığınmışlardı. Rum Mehmed büyük bir memnuniyetle Deli İlahi'nin oğlunu himayesine almıştı. Rum Mehmed'e Maraş eyaleti verilinceye kadar Konya merkezindeki zorbalardan Karayılanoğulları Sefer Bey ve Hamza Bey gibi pekçok eşkiya da katılmıştı¹⁵¹. Rum Mehmed, devletle yakınlaşma arzusu ve affedilme gayesiyle Dereli Halil'in yaptıklarını, İlahi'nin oğlunun durumunu, babasının günahının ona yüklenmemesini, hakkının korunmasını bir mektupla İstanbul'a bildirmişti. Dönemin padişahı IV. Murad tarafından Bolvadin beyi Çerkez/Küçük Ahmed Paşa'ya haber gönderilmiş, Dereli Halil'i ortadan kaldırması emri verilmişti. Ahmed Paşa Bolvadin'den kalkıp Akşehir ve Çikil yolundan bir gece yarısı Seydişehir'e ulaşmış, Dereli ise Seydişehir'de Hoşhanzade Osman Efendi menzilinde olmuştu. Ahmed Paşa kuvvetleri ansızın menzili kuşatmış, Halil yakalanıp başı kesilmiş ve cesedi dört parçaya ayrılıp çarşıda üç gün teşhir edilmişti. Çerkez Ahmed Paşa, Dereli Halil'i ortadan kaldırıncı, öldürülen Deli İlahi'nin zengin dul karısı ile evlenip, İlahi'nin evine, malına-mülküne sahip olmuş ve Dereli'nin adamlarını takibe devam etmişti¹⁵².

¹⁴⁷ *Tarih-i Naima*, II, s. 729-730.

¹⁴⁸ Pul, *Celâli Kaçgunu Celâliler ve Kuyucu Murad Paşa*, s. 58.

¹⁴⁹ Değerli, "Seydişehir Kazası'nda Eşkiyalık Faaliyetleri", s. 47. Naima'ya göre Bozkır'a bağlı Dere-köyü'nden idi. (II, s. 730).

¹⁵⁰ Eşğin ölümü köpeğe düğündür.

¹⁵¹ *Tarih-i Naima*, II, s. 730.

¹⁵² *Tarih-i Naima*, II, s. 731-732. Uzun, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlerle Yayılması*, s. 111-112. Değerli, "Seydişehir Kazası'nda Eşkiyalık Faaliyetleri", s. 47.

Görüldüğü üzere Murad Paşa'nın müdahalesi üzerinden 10-15 yıldan fazla geçmesine rağmen Konya çevresinde eşkıyalık hareketleri sıklıkla görülmeye devam etmişti.

Sonuç

Konya coğrafı, stratejik, ekonomik vs. her açıdan son derece önemli bir konumundaydı. Bilhassa yol güzergahında olması dolayısıyla Celâli mücadelesinde hem ordunun ihtiyaçlarını karşılamak hem de birliklerin toplandığı bir merkez konumundaydı. Hatta Murad Paşa, Konya'da karargahını kurmuş, güçlü Celâli liderleriyle mücadelesinde takip edeceği stratejiyi burada belirlemiştir.

Bir diğer taraftan Konya, geniş verimli tarım arazilerine sahip olması dolayısıyla iktisadi açıdan zengin bir bölgeydi. Dolayısıyla hadiselerin odağında yer alması kaçınılmaz bir durumdu. Keza yine bölgenin Karamanoğulları gibi Osmanlı'ya muhalefet eden büyük bir yapının tesirinin de hissedildiği nüfus yapısı göz önünde bulundurulmalıdır. Kalesinin varlığı da Konya halkı için bir güvence sağlamış olmakla birlikte kırsalda yaşayanlar kendi imkanlarıyla palanka gibi savunma tedbirleri almak durumunda kalmışlardır. Bölgede yaşanan huzursuzluklar neticesinde kitlesel olarak göçlerin yaşandığı da bir gerçektir. Burada cerayan eden hadiselerde yol güzergahında olmanın da etkisiyle etrafına binlerce kişiyi toplayarak faaliyet gösteren ünlü asiler aktif rol oynamışlardır. Bunlar içerisinde Muslu Çavuş, Cemşid, Tuğluoğlu, Kum-Kapulu gibi onlarcası vardı. Bunlardan önce de bölgede eşkıyalık hareketleri olmuş, merkezden gönderilen güçlü paşalar başarılı-başarısız girişimlerde bulunmuşlardır. Murad Paşa'nın Celâli memuriyetiyle birlikte alınan sert tedbirlerle bu büyük isyan önemli ölçüde durdurulmuşsa da huzursuzlukların sonu gelmemiş, devam eden yıllarda devleti uğraştıran, halkı perişan eden eşkıyalıklar devam edegelmiştir. Bu isyanların bastırılması noktasında maddi anlamda da pekçok kayıp yaşanmıştır. Sadece devlet hazinesi gider anlamında zarar görmemiş, aynı zamanda gelir kaybı da yaşamıştır. Tarımsal üretime dayalı bir ekonomik sistemde çeşitli sebeplerle köylülerin kitlesel olarak toprağını, çiftini çubuğunu terk etmesi üretimin düşmesine yol açmış, geçim sıkıntısı yaşayan ve bir taraftan da nakdi vergilerini ödeyemeyip borç alan köylüyü, bir diğer taraftan da vergi gelirlerinin düşmesi hem sipahiyi hem de devlet hazinesini zora sokmuştur. Şartlar iyileştirilmeden, gerekli tedbirler alınmadan, güvenlik sağlanmadan halkın tekrar geldikleri yerlere geri gönderilmeye çalışılması ise arzu edilen sonucu vermemiştir. Keza yine ticaretin yoğun olduğu bu bölgede tüccarlar da söz konusu olumsuz şartlardan etkilenmişlerdir.

Anadolu'nun diğer taraflarında olduğu gibi Konya ve çevresinde de eşkıyanın yarattığı huzursuzlukların yanı sıra devlet görevlilerinden şikayetler

yoğun bir şekilde merkeze yansımıştır. Görevlilerin kendi arasında yaşanan çekememezlik, menfaat çakışması, makam-mevki çekişmesi, kişisel husumet/muhalefet gibi durumlar isyanların bastırılmasını olumsuz etkilemiştir. Genel olarak isyanlarla ilgili pekçok çalışma yapılmış olmakla birlikte, söz konusu eserler içerisinde yeri geldikçe bölgedeki hadiseler değerlendirilmiş, ancak Konya özelinde konuyu ayrıntılı olarak tüm yönleriyle ele alan müstakil bir eser vücuda getirilmemiştir. Bu çalışmada, büyük resmin tam ve net olarak görülebilmesi bağlamında olay örgüsü kurulmaya gayret edilmiş, XVII. yüzyılın ilk çeyreği bilhassa Büyük Kaçgunluk dönemindeki hadiselerle ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- ACUN, Fatma, “Celâli İsyanları (1591-1611)”, *Türkler*, c. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 695-708.
- AKDAĞ, Mustafa, “Celâli Fetreti”, *DTCFD*, c. 16/1-2, Ankara 1958, s. 53-107.
- _____, “Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606”, *DTCF TAD*, c. 2/2, Ankara 1964, s. 1-49.
- _____, “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, *DTCF TAD*, c. 4/6, Ankara 1966, s. 202-247.
- _____, “Kalenderoghli Mehmed”, *EI*, IV, Leiden 1978, s. 499.
- _____, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Bilgi Yay., Ankara 1975.
- _____, “Kara Yazidji”, *EI*, IV, Leiden 1978, s. 594-595.
- ANDREASYAN, Hrand D., “Bir Ermeni Kaynağına Göre Celâli İsyanları”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. XIII, S. 17-18, İstanbul 1963, s. 27-42.
- _____, “Celâlilerden Kaçan Anadolu Halkının Geri Gönderilmesi”, *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 45-53.
- AYCİBİN, Zeynep, *Kâtib Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- BARKEY, Karen, *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Çev. Zeynep Altıok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999.
- BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618) Özet-Transkripsiyon-İndeks-Tıpkıbasım*, Ankara 2000.
- BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041/1630-1631) Özet-Transkripsiyon-İndeks*, Ankara 2002.
- BAYKARA, Tuncer, “Konya”, *DİA*, c. 26, Ankara 2002, s. 182-187.
- ÇAYCI, Ahmet, “Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri”, *Seyahatnamelerde Konya*, Haz. Ahmet Çaycı, Konya Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yay., Konya 2016, s. 139-200.
- ÇELİK, Gökür, *Vâsıtı'nın “Gazâvât-ı Murad Paşa” Adlı Eserinin İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- ÇUHADAR, İbrahim Hakkı, *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârîh'i*, Cilt I-II, TTK Yay., Ankara 2003.

- DEĞERLİ, Ayşe, “Seydişehir Kazası’nda Eşkıyalık Faaliyetleri ve Diğer Asayiş Sorunları (1614-1800)”, *History Studies*, Cilt: 6 Sayı: 1, Ocak 2014, s. 45-60.
- DEMİR, Alpaslan, “Osmanlı Devleti’nde Yörükler İle Yerleşiklerin Kavgası: Kayıp Köyler Meselesi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 11, Sayı: 21, Ankara 2017, s. 15-31.
- DEMİR, Selçuk, *75 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-171)*, Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2008.
- DEMİRCİ, Süleyman-ARSLAN, Hasan, “Osmanlı Türkiye’sinde Bazı Aşiret, Cemaat Ve Taifelerin Eşkıyalık Faaliyetleri Ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)”, *Turkish Studies*, Sayı 7/3, Yaz 2012, s. 887-914.
- ERCAN, Ayşe Özge, *İngiliz Seyyah John Sanderson ’ın Seyahatnâmesi (1584-1602): Türkçe Çeviri Ve İstanbul Gözlemlerinin Değerlendirilmesi*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.
- FINKEL, Carolin, *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı*, Çev. Zülal Kılıç, Timaş Yay., İstanbul 2012.
- GRISWOLD, William J., *Anadolu’da Büyük İsyan 1591-1611*, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002.
- GÜL, Abdulkasim, *Celâlikıran Kuyucu Murad Paşa*, Klasik Yay., İstanbul 2018.
- HAMMER-PURGSTALL, Joseph Freiherr von, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, Mtrc. Mehmed Ata, 8. Cild, Matbba-i Amire, İstanbul 1333.
- HASAN BEY-ZÂDE AHMED PAŞA, *Hasan Bey-zâde Tarihi*, Haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK Yay., Ankara 2004.
- HÜSEYİN HÜSAMEDDİN, *Amasya Tarihi*, c. III, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1927.
- İBRAHİM PEÇEVİ, *Tarih-i Peçevi*, c. II, Matbaa-i Amire, 1283.
- İLGÜREL, Mücteba, “Celâli İsyanları”, *DİA*, c. 7, İstanbul 1993, s. 252-257.
- _____, “Karayazıcı Abdülhalim”, *DİA*, c. 24, İstanbul 2001, s. 482-483.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i ‘Aliyye*, c. I, İş Bankası Yay., İstanbul 2018.
- İŞBİLİR, Ömer, “Kuyucu Murad Paşa”, *DİA*, c. 26, Ankara 2002, s. 507-508.
- KAÇAN ERDOĞAN, Meryem, “Karayazıcı İsyanı”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 4, S. 2, Aralık 2003, s. 53-66.
- KATİP ÇELEBİ, *Fezleke*, c. I, Ceride-i Havadis Matbaası, 1286.
- KOÇ, Yunus, “Osmanlı’da Toplumsal Dinamizmden Celâli İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum”, *Bilig*, S. 35, Güz 2005, s. 229-245.

- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964.
- KÖSE, Ensar, “İçel’de Bir Celâli: Muslu Çavuş İsyanı (1606-1610)”, *Tarih Dergisi*, Sa. 67, 2018/1, s. 23-58.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf-ARABACI, Caner-YENİCE, M. Serhat, “Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), Ekim 2020, s. 1-38.
- MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netayicü’l-Vukuat*, c. I-II, Haz. Neşet Çağatay, TTK Yay., Ankara 1992.
- NAİMÂ MUSTAFA EFENDİ, *Tarih-i Na’imâ*, Haz. Mehmet İpşirli, c. II, TTK Yay., Ankara 2007.
- ORHONLU, Cengiz, “Murad Paşa, Kuyucu”, *İA*, c. VIII, MEB Yay., İstanbul 1979, s. 651-654.
- Osmanlı Sadrazamları Hadikatü’l-Vüzerâ ve Zeylleri*, Haz. Mehmet Arslan, Kültür ve Turizm Bak. Yay., İstanbul 2013.
- ÖZ, Mehmet, “II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl”, *Türkler*, c. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 711-729.
- ÖZEL, Oktay, “Osmanlı Anadolu’sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar)”, Ed. M. Öz ve F. Yeşil, *Ötekilerin Peşinde, Ahmet Yaşar Ocak’a Armağan*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 557-592.
- ÖZGÜL, İbrahim, *Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi’nin Ravzatü’l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil Ve Metin*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010.
- POLAT, Süleyman, “Osmanlı Taşrasında Bir Celâli Yıkımının İzleri: Tavi Halil’in Kütahya (Kazaları) Baskını ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları”, *Gazi Akademik Bakış*, c. 6, S. 12, Yaz 2013, s. 35-50.
- PUL, Ayşe, *Celâli Kaçgunu Celâliler ve Kuyucu Murad Paşa*, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2020.
- REYHANLI, Tülay, *İngiliz Gezinlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul’da Hayat (1582-1599)*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1983.
- SARICAOĞLU, Fikret, “Derviş Paşa”, *DİA*, c. IX, İstanbul 1994, s. 195-196.
- SAĞIRLI, Abdurrahman, *Mehmed b. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)’nin Nuhbetü’l-tevârih ve’l-ahbâr’ı ve Târih-i Âl-i Osman’ı (Metinleri, Tahlilleri)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.
- SELANİKÎ MUSTAFA EFENDİ, *Tarih-i Selaniki*, II, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999.

- SOLAKZÂDE MEHMED HEMDEMÎ EFENDÎ, *Tarih-i Solakzâde*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1297.
- SOYUCAK, Ali Rıza, *Konya ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri (1640-1675)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1997.
- SÜMER, Faruk, “Dağlar Delisi Süleyman”, *Resimli Tarih Mecmuası*, 37, Ocak 1953, s. 2001-2003.
- _____, “Osmanlı Tarihinde Celâlilik”, *Resimli Tarih Mecmuası*, 33, 1952, s. 1722-1726.
- _____, “Tavil, Canbulatoğlu, Kalenderoğlu Nam Büyük Celâlilerin Hayat ve Sergüzeştleri”, *Resimli Tarih Mecmuası*, 34, 1952, s. 1795-1798.
- ŞAHİN, Dilek, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu’da Celâli Hareketleri (8 Numaralı Mühimme Zeyline Göre)*, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.
- ŞAHİN, Mehmet, *Kuyucu Murad Paşa’nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607)*, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.
- TABAK, Faruk, *Solan Akdeniz 1550-1870, Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım*, Çev. Nurettin Elhüseyni, YKY, İstanbul 2010.
- TEOMAN, Özgür-BOZPINAR, Cumali, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Celali İsyanları: Chayanovyan Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 2021, 21 (1), s. 121-130.
- TOPÇULAR KATİBİ ABDÜLKADİR, *Kadri Efendi Tarihi*, I, Haz. Ziya Yılmaz, TTK Yay., Ankara 2003.
- TVERITINOVA, Anna S., *Türkiye’de Karayazıcı Deli Hasan İsyanı (1593-1603)*, Çev. Abdülkadir İnan, Aya Kitap Yay., İstanbul 2006.
- ULUÇAY, Çağatay, *XVII. Asırda Saruhan’da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1944.
- UZUN, Efkân, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal Ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630-1655)*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, TTK Yay., Ankara 1995.
- WHITE, Sam, *Osmanlı’da İsyan İklimi*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Yay., İstanbul 2013.
- YILMAZ, Yusuf-KADIOĞLU, Yahya, “Küçük Buzul Çağı ve Kuraklık ve Diğer Coğrafi Olayların Celali İsyanları Üzerindeki Etkileri”, *Studies of the Ottoman Domain*, 7 (12), (2017), s. 267-288.

YİĞİT, İlker, “Anadolu Kırsalında Göçün Dönkü (XVI-XX. Yüzyıl) Yapısı: Manisa ve Konya Çevresi Üzerinden Bir Göç Okuma Denemesi”, Erdem, Haziran 2019, Sayı: 76, s. 205-244.

YİĞİT, İlker, “İskândaki Kararsızlık: Doğal Afetler ve Kaybolan Yerleşmeler (XVI-XX. Yüzyıl Manisa-Konya Çevresi Örneği)”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 26, 2017, s. 329-364.

YİĞİT, İlker-GÜMÜŞÇÜ, Osman, “Kayıp Köylere Mekansal Bakış: XVI-XX. Yüzyıl Konya Çevresi Örneği”, Kebikeç, 44, 2017, s. 323-338.

YÖRÜK, Doğan, “XVI. Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisi”, SUTAD, Güz 2017, 42, s. 353-379.

ZINKEISEN, Johann Wilhelm, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. 3, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul 2011.

